

عدالت از نظر تا عمل در منظومه فکری رهبر انقلاب اسلامی علی نوازی^۱، حاکم قاسمی^۲

تاریخ پذیرش: ۱۴۰۴/۰۱/۳۱

تاریخ دریافت: ۱۴۰۳/۰۸/۰۳

چکیده:

هدف: رهبر انقلاب اسلامی در تمام اسناد بالادستی، سیاست‌های کلی نظام و رهنمودهایشان منبعث از دین اسلام، همواره بر تحقق عدالت در حیات زیسته جمهوری اسلامی ایران تأکید نموده‌اند. از این رو هدف پژوهش حاضر بررسی جایگاه عدالت در منظومه فکری رهبر انقلاب اسلامی است.

روش‌شناسی پژوهش: در پژوهش حاضر با اتخاذ رویکردی توسعه‌ای و با بهره‌گیری از روش اسنادی و همچنین تحلیل محتوای کمی و کیفی (رابطه‌ای) بیانات آیت‌الله خامنه‌ای در بازه زمانی ۱۳۶۸-۱۴۰۲ و با بهره‌مندی از نرم‌افزار R و SPSS، جهت تنظیم و تحلیل داده‌ها اقدام شده است.

یافته‌ها: بر مبنای تحلیل محتوای بیانات رهبر انقلاب اسلامی در بازه زمانی ۱۳۶۸-۱۴۰۲، تعداد ۵۸۰ مفهوم مرتبط با عدالت در قالب ۱۸ کلان مفهوم عدالت احصاء گردید که همه مفاهیم دارای ارتباط معنی‌داری با یکدیگر بودند. ایشان ضمن توجه به کاستی‌های وضعیت موجود در تحقق عدالت در جامعه، و علل بروز آن، ویژگی‌های عدالت، جامعه آرمانی، و همچنین راهکارهای عملیاتی عدالت‌محور را در ۵ مقوله کلان معرفی کرده، و در پی دستیابی به جامعه عدالت‌محور می‌باشند.

نتیجه‌گیری: رهبر انقلاب اسلامی در قامت یک نظریه‌پرداز، اقدام به طرح‌ریزی نظریه عدالت با بهره‌گیری از مبانی فقهی و آموزه‌های اسلامی کرده‌اند، و معتقدند که عدالت کامل با اراده الهی و توسط امام معصوم قابل تحقق است. در عین حال در مقام یک رهبر سیاسی به نظریه‌پردازی محدود نمانده، و عدالت نسبی را در جامعه قابل دستیابی می‌داند و برای آن راهکارها و شیوه‌های اجرایی و عملیاتی پیشنهاد می‌کند، و در یک مقوله‌بندی کلان تحقق عدالت را در حوزه‌های مختلف توسط مسئولین و با مشارکت مردم میسر می‌داند.

واژگان اصلی: عدالت، انقلاب اسلامی، جمهوری اسلامی، آیت الله خامنه‌ای، تحلیل محتوا

^۱. پژوهشگر پسادکترای علوم سیاسی، دانشکده علوم اداری و اقتصاد، دانشگاه اصفهان، اصفهان، ایران.

^۲. دانشیار علوم سیاسی، دانشکده علوم اجتماعی، دانشگاه بین المللی امام خمینی(ره)، قزوین، ایران.(نویسنده مسئول)

مقدمه

بعد از انقلاب اسلامی، تحقق عدالت به عنوان یک هدف عالی و آرمانی بخش اعظم توجه، اقدامات و کنش‌های فعالان سیاسی و اجتماعی را معطوف به خود کرد. عدالتی که حیات انسانی را در تمامی ابعاد آن متأثر می‌گرداند و از منظر بنیان‌گذار انقلاب اسلامی امام‌خمينی (ره) و آیت‌الله خامنه‌ای رهبر کنونی انقلاب اسلامی و همچنین جامعه متدین ایرانی تحقق آن جز از طریق رقم زدن انقلابی اسلامی با شعار تحقق عدالت و کم شدن تبعیض و فاصله طبقاتی، حمایت از محرومان و مستضعفان و ... میسر نبود. در این راستا، در تمامی اسناد بالادستی همچون قانون اساسی و همچنین قوانین حاکم بر جمهوری اسلامی ایران، رهنمودهای رهبران انقلاب اسلامی (امام‌خمينی (ره) و حضرت آیت‌الله خامنه‌ای)، سند چشم‌انداز ۲۰ ساله، برنامه‌های توسعه در کشور که از سال ۱۳۶۸ آغاز گردید، اسناد تحول بنیادین آموزش و پرورش، وزارت نفت، وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی، شورای عالی انقلاب فرهنگی و سایر نهادها و دستگاه‌های حاکمیتی کشور، و در بیانات، برنامه‌ها و اقدامات، بر تلاش برای تحقق عدالت در جامعه، تأکید گردیده است. به عنوان مثال، آیت‌الله خامنه‌ای در مورد هفتمین برنامه توسعه کشور بیان می‌دارند که اولویت برنامه را گذاشتیم پیشرفت اقتصادی توأم با عدالت... یعنی اگر چنانچه ما پیشرفت بدون عدالت داشته باشیم، در واقع پیشرفت نکرده‌ایم؛ پیشرفت باید همراه با عدالت باشد؛ البته ساز و کار دارد، راه دارد؛ این جور نیست که امکان‌پذیر نباشد، یک چیز معضل و مبهمی باشد؛ نه، راهکار وجود دارد (آیت‌الله خامنه‌ای، ۱۴۰۱.۱۱.۱۰).

عدالت از منظر ایشان به معنای «هر چیزی را در جای خود قرار دادن» است (آیت‌الله خامنه‌ای، ۱۴۰۲.۱۰.۲۶) و در این چارچوب ایشان بیان می‌دارند که زیربنای مکتب، هدف و اصول مبارزه‌ی امام و انقلاب و همه فعالیت‌ها، «قیام‌الله» بود و این به معنای اقامه‌ی حق و اقامه‌ی عدل و قسط و ترویج معنویت است؛ در همه‌ی دوران‌ها این است و تنها اشکال آن در ادوار مختلف ممکن است متفاوت شود. در یک دوره به شکل کار علمی است و در یک دوره به شکل حرکت سیاسی، اما در همه‌ی اینها هدف «قیام‌الله»

باید اقامه حق، قسط و عدل باشد و ترویج معنویت نماید (آیت‌الله خامنه‌ای، ۱۴۰۱.۰۳.۱۴).

با وجود تأکیدات آیت‌الله خامنه‌ای بر وجوه عدالت و تحقق آن در جامعه، جامعه ایرانی همچنان با مسائل و مشکلاتی در تحقق عدالت مواجه می‌باشد. اگرچه تصور می‌شود که این مسئله نیز با فراز و فرودهایی مواجه بوده است و در دوره‌هایی وضعیت عدالت بهبود یافته و در دوره‌هایی نیز ضرورت توجه بیشتر به مقوله عدالت از نظر رهبر انقلاب اسلامی احساس شده است. در این راستا و با توجه به اینکه ایشان تعیین کننده سیاست‌های کلی نظام به شمار می‌آیند، در پژوهش حاضر تلاش می‌شود با رویکردی توسعه‌ای و با بهره‌گیری از روش اسنادی و همچنین تحلیل محتوای کمی و کیفی (رابطه‌ای) سخنان و بیانات آیت‌الله خامنه‌ای در بازه زمانی ۱۳۶۸-۱۴۰۲ موضوع عدالت را در منظومه فکری آیت‌الله خامنه‌ای مورد بررسی قرار داده، و به این سوال پاسخ داده شود که عدالت در منظومه فکری آیت‌الله خامنه‌ای رهبر انقلاب اسلامی از چه جایگاهی برخوردار است؟

بررسی و تحلیل محتوای آثار و بیانات آیت‌الله خامنه‌ای گویای آن است که رهبر انقلاب اسلامی در قامت یک نظریه‌پرداز اسلامی، نظریه عدالت اسلامی را طرح‌ریزی و ارائه کرده، و در مقام یک رهبر سیاسی در جهت تحقق آن در جامعه کوشیده‌اند. در این رهگذر ضمن ارائه تعریف عدالت از دیدگاه اسلام و مشخص نمودن ابعاد و ویژگی‌های مختلف آن، در مقام یک رهبر سیاسی به اجرای عدالت نظر و تأکید داشته و کوشیده‌اند ضمن معرفی مشکلات و کاستی‌های موجود در مسیر اجرای عدالت، برای محقق شدن آن راهکار اجرایی و عملیاتی ارائه و پیشنهاد نمایند. بنابراین از یک سو به عنوان نظریه‌پرداز به نظریه‌پردازی در باب عدالت از دیدگاه اسلامی پرداخته‌اند و از سوی دیگر در مقام یک رهبر سیاسی که دغدغه ایجاد عدالت در جامعه را دارند راهبردها و راهکارهای اجرایی و عملیاتی برای تحقق عدالت ارائه کرده‌اند.

پیشینه پژوهش

عدالت به عنوان یکی از مهم‌ترین مفاهیم چند بُعدی در علوم اجتماعی همواره مورد توجه بسیاری از متفکرین و پژوهشگران قرار گرفته است و در این خصوص آثار و پژوهش‌های متعددی صورت گرفته است که در فرآیند پژوهش حاضر نیز می‌توانند ما را در دستیابی به اهداف پژوهش یاری رسانند. در این ارتباط در ادامه به برخی از این آثار اشاره می‌نماییم:

باقری و همکاران (۱۴۰۲) در پژوهشی با عنوان «تحلیل محتوای بیانات امام خامنه‌ای در حوزه استقلال و آزادی» عنوان می‌دارند که در سیاست‌های گام دوم انقلاب، سه بُعد اصلی استقلال و عدم وابستگی، آزادی، هویت‌طلبی به مثابه راهنمای عمل تصمیم‌گیران و برنامه‌ریزان کشور مورد توجه می‌باشد.

صادقی و موحدی (۱۴۰۲) در پژوهشی با عنوان «مبانی و شاخص‌های دولت اسلامی از منظر آیت‌الله خامنه‌ای» با بهره‌گیری از روش تحلیل محتوای کیفی بیان می‌کنند که مبانی دولت اسلامی از منظر آیت‌الله خامنه‌ای بر اسلامی بودن تأکید دارد که از سه رکن اسلام سیاسی، ضرورت زندگی اجتماعی و تحقق حیات طیبه تشکیل شده است. همچنین شکل‌گیری دولت اسلامی در سایه شاخص‌هایی نظیر جهت‌گیری ارزشی - اعتقادی، حفظ هویت اسلامی، پای‌بندی به موازین مردم‌سالاری دینی، خدمت‌گزاری، عدالت‌محوری، قانون‌گرایی، علم‌محوری، خردگرایی، ظلم‌ستیزی و سلامت اقتصادی با الگوگیری از دولت نبوی و علوی تحقق می‌یابد.

ایازی و ایازی (۱۴۰۱) در پژوهشی با عنوان «مطالعه موردی موانع عدالت اجتماعی در قرآن (مبنتی بر نظریه زمینه‌ای)» بیان می‌کنند که مقوله‌هایی همچون تجاوزگری، ترک حمایت اجتماعی، سرقت، افرون‌خواهی داوری ناعادلانه، فرار از جهاد و مقوله فرهنگ ستم با احصاء مفاهیم گمراهی، تفرقه‌افکنی، اشاعه ناهنجاری‌ها و دوستی با کفار محارب، به عنوان مهم‌ترین موانع عدالت اجتماعی از منظر قرآن به شمار می‌آیند.

رضایی و همکاران (۱۴۰۰) در پژوهشی با عنوان «تحلیل مقایسه‌ای عدالت اجتماعی در عملکرد دولت سازندگی و دولت عدالت‌محور» بیان می‌کند که علی‌رغم تلاش این دولت‌ها جهت تحقق عدالت اجتماعی، تعریف و مصادیق عدالت از دیدگاه آنها متفاوت بوده، آیت‌الله هاشمی «رشد اقتصادی» را کانون نظریه عدالت خود می‌داند، دکتر احمدی‌نژاد «بر توزیع عادلانه فرصت‌ها و امکانات برای همه» تأکید دارد.

آقائی مزرعه (۱۳۹۸) در پژوهشی با عنوان «الگوی نظری مفهوم «عدالت» در اندیشه سیاسی حضرت آیت‌الله خامنه‌ای» با بهره‌گیری از روش تحلیل محتوای کیفی در بیانات آیت‌الله خامنه‌ای عنوان می‌کند که مفهوم عدالت در اندیشه ایشان دارای الگویی پنج‌وجهی شامل تعریف عدالت؛ مبانی و اصول عدالت؛ ویژگی‌های عدالت؛ راهبردها و راهکارهای اجرایی؛ آسیب‌ها و موانع تحقق عدالت است.

شاکری و همکاران (۱۳۹۸) در پژوهشی با عنوان «درآمدی بر شاخص ترکیبی عدالت اقتصادی با رویکرد اسلامی» بیان می‌کنند که «توزیع منصفانه منابع، فرصت‌ها و امکانات بر اساس شایستگی‌ها»، «توجه به حق منابع و عوامل تولید»، «توجه به حق نسل‌های آینده»، «سهم‌بری عوامل تولید بر اساس استحقاق‌ها و میزان مشارکت»، «بازتوزیع درآمد و ثروت» و «توجه به بهبود وضعیت رفاه جامعه»؛ از مهم‌ترین مؤلفه‌های شاخص ترکیبی عدالت اقتصادی با رویکرد اسلامی هستند.

جعفری‌نژاد و بهمن (۱۳۹۶) در پژوهشی با عنوان «جایگاه عدالت در الگوی اسلامی - ایرانی پیشرفت و الگوی لیبرالی توسعه با تأکید بر آراء امام‌خامنه‌ای» عنوان می‌دارد که در الگوهای لیبرالی توسعه، توجه به حیات دنیوی، موجب نادیده گرفتن نقش عدالت در توسعه می‌شود، عدالت در الگوی اسلامی - ایرانی پیشرفت و در قالب آراء آیت‌الله خامنه‌ای به معنای پرهیز از تبعیض است و پیشرفت مبتنی بر عدالت، زمینه‌ساز دستیابی به حیات طیبه تلقی می‌گردد.

صناعی و سهرابی (۱۳۹۶) در پژوهشی با عنوان «اقتصاد مقاومتی ضرورت تحقق عدالت اجتماعی از منظر مدیریت اسلامی» بیان می‌کند که از منظر آیت‌الله خامنه‌ای، سیاست‌های اقتصاد مقاومتی، فقط

برای شرایط کنونی نیست بلکه یکی از اهداف جمهوری اسلامی ایران که در قانون اساسی به آن تصریح شده است، هدف آن استقرار عدالت اجتماعی در جامعه است و همچنین عدالت اجتماعی به نحوی در رأس اهداف همه حکومت‌ها و نظام‌های سیاسی می‌باشد و واژه‌ای وسیع و گسترده بوده و جنبه‌های مختلف و ابعاد گوناگونی را نیز شامل می‌شود.

همان‌طور که در بالا عنوان گردید، آثار و پژوهش‌های متعددی در حوزه عدالت و همچنین عدالت از منظر آیت‌الله خامنه‌ای انجام گردیده است، با این وجود، نوآوری و مشخصه اصلی پژوهش حاضر را می‌توان در چند بُعد عنوان داشت: اول بهره‌گیری از روش تحلیل محتوای کمی و کیفی رابطه‌ای جهت ارزیابی و بررسی بیانات رهبر انقلاب اسلامی در بازه ۱۳۶۸-۱۴۰۲ در باب عدالت. دوم بهره‌گیری از نرم‌افزار آماری R و کدگذاری، مقوله‌بندی و تعیین انواع عدالت از منظر رهبر انقلاب اسلامی و همچنین بهره‌گیری از نرم‌افزار SPSS. سوم تعیین اولویت‌های آیت‌الله خامنه‌ای در باب عدالت در دوره‌های زمانی رؤسای جمهوری در ایران. ۴. سنجش ثبات و یا نوسانات رویکرد آیت‌الله خامنه‌ای به مقوله عدالت در دوره زمانی پژوهش حاضر.

چارچوب مفهومی: چیستی عدالت

عدالت به مثابه کلان مفهومی به شمار می‌آید که قالب متفکرین و نظریه‌پردازان سیاسی و اجتماعی تلاش نموده‌اند ضمن ارائه تعریفی از آن، نسبت اندیشه‌های خود را با آن مطرح نمایند و توجه به این نکته نیز ضرورت دارد که در ارتباط با تفسیر و تعریف مفهومی آن میان متفکرین غربی و اسلامی اتفاق آرا وجود ندارد. با این حال عدالت می‌تواند با مفاهیمی همچون برابری، مساوات، نبود تبعیض، شایستگی و ... پیوند یابد. گذشته از آن، عدالت می‌تواند دارای شاخه‌هایی چون عدالت اجتماعی، اقتصادی، سیاسی، قضائی و فرهنگی و ... باشد (اخوان کاظمی، ۱۳۸۱: ۲۴). بر این اساس در ادامه به اجمال، به آرای برخی از متفکرین اشاره می‌نماییم:

امام خمینی (ره) به عنوان بنیان‌گذار انقلاب اسلامی در ایران، در چارچوب رویکرد دینی و اسلامی معتقدند که عدالت یعنی حد وسط بین افراط و تفریط و آن از امهات فضایل اخلاقیه است (امام خمینی، ۱۳۷۷: ۱۴۶) و «جلوگیری از ظلم و خودسری‌ها و قانون‌شکنی‌ها و حفظ حقوق اسلام و ملت و برقراری عدالت اجتماعی» را به مثابه مقصد بزرگ اسلام و در رأس اهداف مقدسه اسلام تعبیر می‌نمایند (صحیفه امام، جلد ۱، ص ۱۹۸) (صحیفه امام، ج ۳، ۱۱۳) و بنا به تعبیر امام صادق (ع): «حسرت مندترین مردم در روز قیامت، بنده‌ای است که سخن از عدالت گوید و با دیگران خلاف آن عمل کند» (بحار الأنوار، ج ۷۸: ۱۷۹).

از سوی دیگر در میان متفکرین غربی، جرمی بنتام^۱، جان لاک^۲ و جان استوارت میل^۳، در چارچوب رویکرد فایده‌گرایی معتقدند که انسان‌ها همیشه می‌کوشند تا لذت خود را به حداکثر و رنج خود را به حداقل برسانند. بنابراین از لحاظ اخلاقی، کاری صحیح است که در مجموع خوشی و لذت افراد را به حداکثر و رنج آنها را به حداقل برسانند... عدالت در دیدگاه آنها، بر مدار و محور «خیر» می‌چرخد و به مفهوم «حق» کمتر توجه می‌شود. از این جهت دیدگاه آنها، عدالت مکانیسمی محسوب می‌شود که زیاده‌طلبی و لذت‌جویی افراد را کنترل نموده و نابرابری را در سطح اجتماع بر اساس نظام توزیع خیرات تعدیل می‌نماید. از این رو فایده‌گرایان حصول منفعت را غایت عدالت می‌دانند. به این تعبیر عدالت در تعبیر بنتام یعنی به حداکثر رساندن خوشبختی و کمینه کردن ناخوشبختی برای بیشترین تعداد افراد» (فرپور و همکاران، ۱۴۰۰: ۲۱۶).

از سوی دیگر، جان راولز^۴ با طرح مسئله «عدالت به مثابه انصاف»^۵ نظریه عدالت را بر مفهوم «حق» بنا

¹ Jeremy Bentham

² John Locke

³ John Stuart Mill

⁴ John Rawls

⁵ Justice as Fairness

نهاد که مبتنی بر دو اصل تصدیق حق مساوی برای همه، با هدف برخورداری از آزادی‌های اساسی مثل آزادی‌های سیاسی، بیان و غیره و همچنین توجه نابربری‌های اجتماعی و اقتصادی به شرطی که برای مصالح همگان سازمان‌یافته باشند، است (Rawls, 2005: 12-13).

همچنین رابرت نوزیک^۱ از «عدالت توزیعی»^۲ سخن به میان می‌آورد و بر آن بود که هر انسانی برای خود، هدف و غایت است و نباید به سبب انسان‌های محروم دیگر مورد تجاوز قرار گیرد. براساس اعتقاد نوزیک، هویت و حق فرد در هر شرایطی باید محفوظ بماند و محترم شمرده شود. از نظر نوزیک، هیچکس حق تجاوز به حقوق طبیعی انسان را ندارد؛ برای مثال، هیچکس نمی‌تواند حق مالکیت را از طریق اخذ مالیات، نقض یا محدود کند؛ زیرا چنین امری عدول آشکار از مرز عدالت است (Bader, 2013: 54).

با توجه به آنچه در باب عدالت توسط نظریه‌پردازان مختلف ارائه شده است، می‌توان به این جمع‌بندی دست یافت که در میان متفکرین مختلف تعاریف متنوعی از عدالت ارائه شده است و دیدگاه‌ها بر اساس فرهنگ، مکتب و ایدئولوژی آنها از تفاوت معناداری برخوردار می‌باشد و بسیاری از این تعاریف از رویکرد نظری برخوردار بوده و اجرای عملی آنها با چالش‌هایی مواجه می‌باشد. با این وجود نقطه اشتراک غالب در میان نظریه‌پردازان در باب عدالت، ارزیابی وضعیت موجود توسط نظریه‌پرداز، طرح علل بروز مشکلات در مسیر تحقق عدالت، ارائه جامعه آرمانی که در نتیجه تحقق عدالت قابل دستیابی است و همچنین مسئولیت اجرای عدالت و ارائه راهکارهایی جهت تحقق آن است (Sen, 2009: ix-xiii & Nozick & Nagel, 1974: 1-2 & Spragens, 2009, as cited in Alavipour, 2019: 1). هدف این پژوهش مطالعه دیدگاه آیت‌الله خامنه‌ای در باب عدالت است. بر این اساس توصیه‌ها و رویکردهای نظری و عملی ایشان در باب عدالت را در جهت

¹ Robert Nozick

² Distributive Justice

توسعه و بسط عدالت در جامعه ایران، مورد بررسی قرار می‌گیرد.

روش پژوهش: تحلیل محتوا

تحلیل محتوا یک روش سیستماتیک برای سازمان‌دهی بینش‌ها و اندیشه‌های انسانی به منظور درک بهتر موضوعات جدید، از جمله هنجارهای اجتماعی است. مباحثی مانند سیاست، اقتصاد، زندگی، اندیشه، فرهنگ و اجتماع بشری نیازمند بررسی و تحلیل عمیق هستند و نمی‌توان به سرعت از آن‌ها گذشت. تحلیل محتوا به ما این امکان را می‌دهد که فراتر از ظاهر متن به عمق مفاهیم و پیام‌های نهفته در آن پی ببریم. تحلیل محتوا شامل فنونی است که به تحلیل تعاملات و ارتباطات با استفاده از روش‌های عینی و نظام‌مند می‌پردازد. هدف از این تحلیل ارائه توصیف مناسبی از محتوای متن است تا بتوان به درک بهتری از شرایط تولید متن یا دریافت پیام دست یافت (فتاحی‌زاده و بابازاده، ۱۳۹۷: ۱۷۶). بر اساس این روش، هر نوع سندی که مربوط به گذشته یا حال باشد، قابل تحلیل و ارزیابی است (تکلی، ۱۳۹۶: ۴۷).

اسناد و آثار منتشر شده توسط دولت، از جمله اسناد حقوقی و آثار شخصیت‌های عمومی و دانشمندان سیاسی، همواره اهمیت بسیاری دارند. این اسناد و قوانین اساسی دولت‌ها شواهد مفیدی برای تحلیل‌گران فراهم می‌کنند تا بتوانند در مورد کمیت و کیفیت این آثار قضاوت کنند. استخراج داده‌های کمی و تحلیل مفهومی از این اسناد، هدف بسیاری از پژوهشگران است (E.Ethridge, 2002: 23). در این مرحله، داده‌ها به صورت کلمات و مضامین ارائه می‌شوند که امکان تفسیر نتایج را فراهم می‌کند.

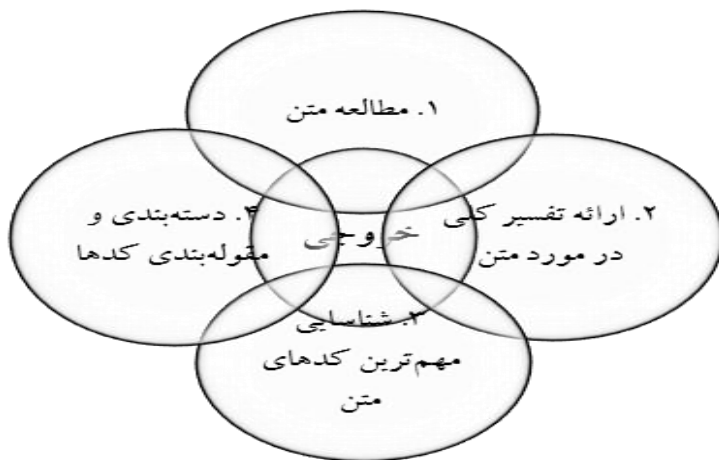
در تحلیل محتوای کیفی، داده‌ها به صورت کلمات و مضامین ارائه می‌شوند که امکان ترسیم تفسیری از نتایج را فراهم می‌کند. این پژوهش به تحلیل آشکار و پنهان می‌پردازد. در سطح آشکار، آنچه در متن به وضوح قابل مشاهده است، توصیف می‌شود و در سطح پنهان، به تفسیر معانی نهفته در متن پرداخته می‌شود (Catanzaro, 1988: 443). به عنوان مثال، در تجزیه و تحلیل مفهومی، می‌توان تعداد دفعات استفاده از کلماتی مانند "گرسنگی" را در اشعار یک شاعر بررسی کرد. در حالی که در تجزیه و تحلیل رابطه‌ای، روابط بین مفاهیم

مختلف مانند "غذا" و "گرسنگی" مورد بررسی قرار می‌گیرد (Colorado, 2014).

در سطح تحلیل رابطه‌ای محقق تلاش می‌کند تا با غوطه‌ور شدن در داده‌ها، معانی پنهان متن را آشکار کند و داده‌های مرتبط را از طریق جدول و نمودار ارائه دهد تا دید کلی سریعی از نتایج به دست آید (Burnard, 1991: 465). تحلیل محتوا در زمینه‌های مختلفی مانند بازاریابی، مطالعات رسانه، ادب و بلاغت، جامعه‌شناسی سیاسی، مردم‌نگاری، علوم شناختی، مطالعات فرهنگی و روانشناسی کاربرد دارد. این روش سریع‌ترین و ارزان‌ترین روش جمع‌آوری داده‌ها است (Alonso, 2012: 9). برای انجام تحلیل محتوا مراحل به شرح زیر وجود دارد:

۱. مطالعه اولیه متن، بیانات و سند مورد نظر. در این مرحله، تمامی سخنرانی‌هایی که در آن از عبارت «عدالت» استفاده شده بود مورد توجه قرار گرفت.
۲. ارائه تفسیر کلی از متن و ارتباط احتمالی آن با موضوع پژوهش.
۳. شناسایی واژگان و عبارات کلیدی: در این مرحله، کدهای مرتبط با عدالت مبتنی بر سخنرانی‌هایی که از مفهوم عدالت در آنها استفاده شده بود استخراج گردید و همبستگی آنها مشخص می‌گردد.
۴. جمع‌آوری، شمارش و مقوله‌بندی واژگان: پس از مشخص نمودن واژگان مرتبط با عدالت، با استفاده از نرم‌افزار R، این واژگان در تمامی سخنرانی‌های رهبر انقلاب اسلامی از سال ۱۳۶۸ تا ۱۴۰۲ مورد جستجو قرار گرفت که پس از کنار هم قرار دادن واژگان، میزان اهمیت مقوله عدالت مشخص می‌شود (منادی، ۱۳۸۵: ۲۳-۲۲).

شکل 1. قالب‌بندی مراحل اجرای تحلیل محتوا

منبع: طراحی شده توسط نویسندگان

۱. ارزیابی وضعیت عدالت در ایران از منظر رهبر انقلاب اسلامی ایران

مبتنی بر آرای رهبر انقلاب اسلامی، عدالت به عنوان یکی از مهم‌ترین اصول اساسی در توصیه‌های اسلام، قانون اساسی و نظام جمهوری اسلامی مطرح است و به عنوان پارامتر تعیین کننده تمامی قواعد، اعمال و تصمیمات نظام اسلامی به شمار می‌آید که همواره در فرآیند حیات جمهوری اسلامی ایران باید ساری و جاری باشد (آیت‌الله خامنه‌ای، ۱۳۷۹.۱۲.۲۶). چراکه اساساً هدف اصلی مبعوث گردیدن انبیاء و رسل را نیز پیاده‌سازی قسط و عدل در جامعه انسانی می‌دانند (آیت‌الله خامنه‌ای، ۱۳۹۹.۰۱.۱۲). ایشان معتقدند که اگر عدالت تأمین شود، حقوق انسان و کرامت بشری هم تأمین می‌شود و انسان‌ها به حقوق و آزادی خود هم می‌رسند (آیت‌الله خامنه‌ای، ۱۳۸۲.۰۸.۲۳). بر این مبنا جامعه‌ای عادلانه به شمار می‌آید که در آن فاصله بین فقیر و غنی کم بوده، در آن عدالت، نشاط، علم و فناوری در کنار معنویت، رحمت و اخلاقیات اسلامی و همچنین فرصت‌ها به صورت برابر و عادلانه توزیع شده و هیچ فرد یا منطقه‌ای، از فرصت‌های موجود محروم نمی‌شود (آیت‌الله خامنه‌ای، ۱۳۸۹.۰۹.۱۰). هر فرد بر اساس نیازها و توانایی‌هایش به منابع و فرصت‌ها دسترسی دارد (آیت‌الله خامنه‌ای، ۱۳۸۸.۰۶.۱۶).

ظلم و فساد به حداقل رسیده و عدالت به عنوان یک گفتمان زنده و همواره حاضر در صحنه باشد و تلاش‌ها برای تحقق عدالت ادامه داشته باشد (آیت‌الله خامنه‌ای، ۱۳۹۰.۰۲.۲۷). در این وضعیت، جامعه به سمت حیات طیبه حرکت می‌کند و ارزش‌های اسلامی به درستی اجرا می‌شود و تمامی افراد از حقوق برابر برخوردار شده و هیچ کس از حداقل‌های زندگی محروم نمی‌شود (آیت‌الله خامنه‌ای، ۱۳۹۴.۰۶.۲۵). بر این مبنا، ایشان هیچ توجیهی را در جهت نقض عدالت بر نمی‌تابند و معتقدند، نه عدالت بدون پیشرفت مطلوب است و نه پیشرفت بدون عدالت؛ هر دو هم زمان باید محقق شود (آیت‌الله خامنه‌ای، ۱۳۸۷/۰۱/۰۱).

بر این اساس آیت‌الله خامنه‌ای ضمن اعتقاد به اینکه هدف اصلی نظام جمهوری اسلامی، ایجاد جامعه‌ای عادلانه بر پایه تعالیم اسلامی بوده و در این مسیر، اقدامات و برنامه‌های متعددی اجرا شده است و کارهای بزرگی در تأمین عدالت انجام شده و پیشرفت‌های خوبی داشته‌ایم و برای مثال مطرح می‌نمایند که فقر مطلق را از ۴۶ درصد قبل از انقلاب به ۵.۹ درصد در سال ۱۳۹۳ رسانده‌ایم (آیت‌الله خامنه‌ای، ۱۳۹۷/۰۱/۰۱). و همچنین ایشان معتقدند که: «ما ... موفقیت‌های بزرگی پیدا کرده‌ایم؛ ... در همه‌ی (امور)، هم در زمینه‌ی مردم‌سالاری، هم در زمینه‌ی پیشرفت‌های علمی، هم در زمینه‌ی مسائل دیپلماسی، هم در زمینه‌ی موقعیت کشور در دنیا، هم در زمینه‌ی اقتصادی، هم در زمینه‌ی خدمات عمومی، ما پیشرفت‌های بسیار زیادی داشته‌ایم ... البته ناکامی‌ها هم کم نداشته‌ایم؛ هم پیشرفت داشته‌ایم، هم ضعف و ناکامی داشته‌ایم» (آیت‌الله خامنه‌ای، ۱۴۰۱.۰۳.۱۴). مبتنی بر دیدگاه ایشان، اگرچه در مسیر رسیدن به عدالت گام‌های بلندی برداشته شده است اما تا رسیدن به جامعه مبتنی بر قسط و عدل راه طولانی در پیش است.

بر این اساس ایشان مشکلات و نارسایی‌هایی را در فرآیند تحقق عدالت در جمهوری اسلامی ایران شناسایی نموده‌اند و همواره در سخنرانی‌ها و بیاناتشان به مسئولان و مردم گوشزد نموده و تلاش آنان

را در جهت حل و رفع مشکلات خواستار بوده و این امر را در طراحی سیاست‌های کلی نظام نیز مورد توجه قرار داده‌اند. در ادامه در قالب جدول شماره ۱، برخی از مشکلات و علل بروز آن که از نظر ایشان در باب عدالت در جامعه ایران موجود می‌باشد ترسیم گردیده است:

جدول ۱. مشکلات و معضلات موجود در جمهوری اسلامی ایران از منظر رهبر انقلاب اسلامی در باب تحقق عدالت

مفوله‌بندی	مشکلات و معضلات موجود در جمهوری اسلامی ایران از منظر رهبر انقلاب اسلامی در باب تحقق عدالت
آموزش	توزیع نابرابر فرصت‌ها، منابع و امکانات آموزشی، خدمات اجتماعی و همچنین دسترسی به آموزش مجازی برای همه افراد بین مناطق مختلف کشور و بین گروه‌های مختلف (۱۳۹۹، ۰۶، ۱۱ و ۱۴۰۱، ۰۵، ۰۵)
	وجود احساس نابرابری و بی‌اعتمادی در سیستم آموزشی دولتی (۱۳۹۹، ۰۶، ۱۱)
اقتصاد	بروز مشکلات در نتیجه گزینش نامناسب افراد در سیستم‌های مختلف از جمله آموزش که منجر به ورود افراد بی‌کیفیت در نظام آموزشی شده است. (۱۳۹۹، ۰۶، ۱۱)
	به دلیل دخالت بیش از حد دولت و عدم واگذاری صحیح امور به مردم و همچنین وابستگی به صادرات نفت خام عدالت اقتصادی به طور کامل برقرار نشده است. (۱۴۰۲، ۰۲، ۱۲ و ۱۴۰۲، ۰۱، ۰۱)
	مشکلات در عدالت توزیعی و همچنین وجود فاصله طبقاتی و اختلافات اقتصادی بین گروه‌های مختلف جامعه که زمینه‌ساز نارضایتی اجتماعی و ایجاد تنش‌های اجتماعی شده است. (۱۴۰۱، ۰۶، ۰۸ و ۱۳۹۷، ۰۵، ۲۲)
	تبعیض‌ها، بی‌عدالتی اقتصادی، فاصله طبقاتی و وجود فاصله زیاد بین فقیر و غنی مشهود بوده از مشکلات بزرگ کشور است. (۱۳۹۶، ۰۱، ۰۱ و ۱۳۷۹، ۱۲، ۲۲)
	فساد و ویژه‌خواری در سطوح جامعه و در بخش‌های مختلف دولتی و خصوصی از جمله موانع اصلی برای تحقق عدالت است و موجب کاهش اعتماد عمومی به عدالت در جامعه می‌شود. (۱۳۹۶، ۱۱، ۱۹ و ۱۴۰۲، ۰۲، ۰۹)
	تخریب‌ها، برنامه‌های نادرست اقتصادی و بهره‌وری کم، علت مشکلات کشور در زمینه عدالت می‌باشد. (۱۳۹۳، ۰۱، ۰۱)
	ظرفی شدن پروژه‌ها و عدم توجه کافی به عدالت‌پروری (۱۳۸۰، ۰۶، ۰۵)
	وجود اشرافی‌گری در میان مسئولان بالای کشور یکی از عوامل کُند کننده روند حرکت به سمت عدالت است. (۱۳۸۰، ۰۶، ۰۵)
	ساختارهای اقتصادی، اشکال در نظامات مالی ما - نظامات پولی ما، نظامات بانکی ما، نظامات گمرکی ما - اشکال در الگوی مصرف، اشکال در مسئله تولید، اشکال در بهره‌وری؛ اینها مشکلات موجود کشور است. (۱۳۹۲، ۱۲، ۲۰)
	قوانین و مقررات گوناگون و متناقض و بروز مشکلات در فرآیندهای تولید و اقتصاد و کسب و کار و غیره (۱۴۰۱، ۱۱، ۱۰)
سیاست	نیود اجرای صحیح قوانین و مقررات که منجر به تبعیض و نابرابری می‌شود. (۱۳۹۵، ۱۱، ۲۷)
	انحراف از اهداف اعلام شده و عدم پیاده سازی صحیح رویکردهای عدالت محور (۱۳۹۴، ۱۱، ۱۹)
	لزوم ارتقاء شفافیت در امر حکمرانی و مردم را در امور مشارکت دادن (۱۴۰۰، ۰۶، ۰۶)
	فقدان نهادینه شدن پاسخگویی حاکمان به مردم (۱۳۸۳، ۰۸، ۱۰)
	فساد اداری و سیاسی و سوءاستفاده از قدرت عامل تضعیف عدالت و بروز نابرابری‌ها (۱۳۸۸، ۰۱، ۰۱)
	عدم فاطمیت در اجرای قوانین و عدم ارتباط مناسب با مردم به عنوان عاملی در جهت عدم تحقق عدالت (۱۳۸۵، ۰۳، ۲۹)
	عدم همسویی حرف با عمل بگونه‌ای که بسیاری از افرادی که به نفع عدالت شعار می‌دهند، در عمل دچار مشکل می‌شوند (۱۳۸۱، ۰۹، ۰۷)
در زمینه عدالت بین‌المللی و مبارزه با استکبار و آمریکا نیاز به اقدامات بیشتری احساس می‌شود. (۱۴۰۲، ۰۱، ۲۹)	

مقوله‌بندی	مشکلات و معضلات موجود در جمهوری اسلامی ایران از منظر رهبر انقلاب اسلامی در باب تحقق عدالت
اجتماعی	در استقرار عدالت اجتماعی عقب‌ماندگی وجود دارد (۱۴۰۲، ۱۱، ۲۹)
	کشور از مسیر هدف‌های اعلام شده دچار انحراف و عدم تحقق کامل عدالت اجتماعی شده است. (۱۳۹۴، ۱۱، ۱۹)
	همچنین ایجاد نهادهای مدنی که قدرت تقادری مردم را افزایش دهند. (۱۳۸۳، ۰۸، ۱۰)
	بروز اعمال و اقدامات فاقد عقلانیت جهت تحقق عدالت توسط گروه‌های تندرو به نام عدالت، که خود به ضد عدالت تبدیل می‌شوند. (۱۳۸۸، ۰۶، ۱۶)
قضایی	عدالت باید به عنوان یک فرهنگ عمومی در جامعه پذیرفته شود و مردم بیشترین چیزی را که بخواهند عدالت و انصاف باشد این فرهنگ عمومی باید هم در امور داخل کشور و هم در مسائل جهانی وجود داشته باشد. (۱۳۸۷، ۰۴، ۲۶)
	عدالت باید همراه با عقلانیت و معنویت باشد؛ در غیر این صورت، به جای تحقق عدالت واقعی، به سمت ریاکاری و ظاهرسازی می‌رود. (۱۳۸۴، ۰۶، ۰۸)
	فرهنگ‌سازی نادرست و مسابقه دادن برای نمایش ثروت (۱۳۸۰، ۰۶، ۰۵)
	در عدالت قضایی نیز کمبودها و نقاط ضعف وجود دارد و هنوز به سطح مطلوب نرسیده‌ایم. (۱۴۰۲، ۱۱، ۲۹)
	مشکلات قضایی همچون طولانی شدن فرآیندهای دادرسی و دسترسی نابرابر به وکلای مجرب و منابع حقوقی و... (۱۴۰۱، ۰۴، ۰۷)
	ضعف در اجرای عدالت در چارچوب برنامه‌ریزی و اقدامات عملی بخصوص در حوزه قضایی در مبارزه با فساد اداری و مالی (۱۳۹۷، ۰۴، ۰۶)
	ضعف در سیستم‌های نظارتی و قضایی که منجر به عدم اجرای عدالت در بسیاری از موارد می‌شود. این ضعف‌ها می‌تواند شامل فساد اداری، قضایی و عدم شفافیت در فرآیندهای قانونی باشد. (۱۳۸۹، ۰۴، ۰۷)

منبع: طراحی شده توسط نویسندگان: تحلیل محتوای بیانات آیت‌الله خامنه‌ای ۱۳۶۸-۱۴۰۲

مبتنی بر آنچه در جدول شماره ۱ ذکر گردید، می‌توان عنوان داشت که اجرای عدالت در جامعه ایران با چالش‌ها و مشکلاتی همراه می‌باشد و این امر نه به معنای عدم اجرای عدالت در اعمال و رفتار کارگزاران و مردم در جمهوری اسلامی ایران، بلکه به جهت نسبت و مقایسه‌ای است که آیت‌الله خامنه‌ای در بررسی وضعیت موجود با جامعه آرمانی عدالت‌محور که نماد آن را حضرت علی (ع) و دوره زمامداری ایشان می‌دانند (آیت‌الله خامنه‌ای، ۱۳۷۹، ۱۲، ۲۶)، برقرار می‌نمایند و در نتیجه به این جمع‌بندی دست می‌یابند که اولاً جمهوری اسلامی ایران تا تحقق جامعه آرمانی فاصله‌ای دور و دراز در پیش دارد و ثانیاً کم‌کاری و عقب‌ماندگی در زمینه عدالت وجود دارد و عدالت در معنای کامل آن به درستی و در تمامی ابعاد جامعه محقق نشده است (آیت‌الله خامنه‌ای، ۱۳۹۵، ۰۵، ۱۱) و کمبودها و ضعف‌هایی وجود دارد که می‌تواند ناشی از سیاست‌های نادرست مسئولان کشور با فساد باشد (آیت‌الله خامنه‌ای، ۱۳۹۴، ۰۲، ۰۹) و در مجموع معتقدند در بسیاری از جنبه‌ها نیاز به پیشرفت و تلاش بیشتر و انجام اصلاحات وجود دارد و توأمان اشاره می‌دارند که در جمهوری اسلامی ایران

حرکت به سمت عدالت اجتماعی متوقف نشده و روزبه‌روز شدیدتر شده است (آیت‌الله خامنه‌ای، ۱۳۸۹.۱۱.۱۵) و گام‌های مؤثری در جهت تحقق آن برداشته شده و می‌شود.

۲. جایگاه عدالت در منظومه فکری رهبر انقلاب اسلامی ایران

همان‌طور که پیشتر اشاره گردید، رهبر انقلاب اسلامی در بیاناتشان توجه ویژه‌ای به مقوله عدالت و ابعاد مختلف آن داشته‌اند و مشکلات و معضلات جامعه ایران در باب عدالت را همواره به مسئولان گوشزد و آنان را در جهت رفع این مشکلات ترغیب نموده‌اند. ایشان با تأکید بر آیه «وَلَا يَجْرِمَنَّكُمْ شَنَاٰنُ قَوْمٍ عَلَىٰ ٓأَلَّا تَعْدِلُوا اَعْدِلُوا» عنوان می‌دارند که عدالت اساساً از قضاوت‌های شخصی ما (آیت‌الله خامنه‌ای، ۱۴۰۲.۰۱.۲۹) و همچنین داوری‌ها، نگاه‌ها، نظر‌ها، اظهارات و موضع‌گیری‌ها و اعمال شخصی ما آغاز می‌شود. بر این اساس اگر با کسی مخالفت هم داریم، دشمنی هم داریم، جدایی فکری هم داریم، درباره‌اش نباید ظلم کنیم (آیت‌الله خامنه‌ای، ۱۳۸۸.۰۶.۱۶). بر این مبنا ایشان در یک قالب‌بندی کلان، عدالت را به فردی و اجتماعی تقسیم می‌نمایند. ایشان عدالت فردی را مربوط به رفتار و کردار فرد در حیطه شخصی او یعنی رعایت تقوا و پرهیز از ارتکاب به گناه و خطاهای شخصی می‌دانند و معتقدند که هر انسان برای اجرای عدالت در جامعه ابتدا باید در درون خود تقوای الهی را رعایت کند و به مراقبت از نفس خود بپردازد. بر این مبنا افراد باید در قضاوت‌های شخصی خود از پیش داوری و قضاوت ناعادلانه درباره دیگران اجتناب نموده و به حق و حقیقت در همه امور توجه داشته باشند و مسئولیت اعمال و تصمیمات فردی خود را پذیرفته و برای اصلاح رفتارهای ناعادلانه عمل نمایند.

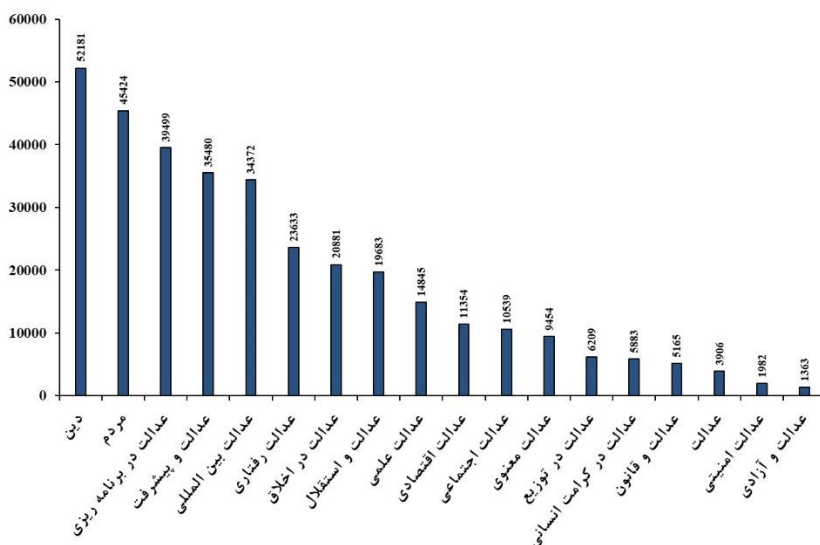
از سوی دیگر، ایشان عدالت اجتماعی را به معنای تأمین عدالت در جامعه و در نظام حکومتی می‌دانند. این نوع عدالت شامل تقسیم منصفانه منابع و امکانات، اجرای قوانین عادلانه، و رفع تبعیض‌های اجتماعی و اقتصادی و غیره می‌باشد. در این رویکرد، امیرالمومنین علی (ع) نمونه بارزی از اجرای عدالت اجتماعی در

حکومت خود شناخته شده و همیشه به عنوان نماد و الگوی عدالت اجتماعی معرفی می‌شوند.

ایشان معتقدند که در قالب «آتوا الزکوة» که در قرآن کریم بارها مطرح شده است، باید عدالت توزیعی در جامعه اسلامی پیاده‌سازی شود و از سوی دیگر در قالب آیه «أَمَرُوا بِالْمَعْرُوفِ وَ نَهَوْا عَنِ الْمُنْكَرِ» ایشان عدالت، انصاف، برادری و ارزش‌های اسلامی را معروف می‌دانند و ظلم، فساد، تبعیض، بی‌انصافی، عدم اطاعت الهی را منکر می‌دانند که باید نهی شود و همانند نماز، زکات و غیره جزو وظایف است (آیت‌الله خامنه‌ای، ۱۴۰۱.۰۴.۰۷) و آن عدلی که مستظر آن می‌باشیم که به وسیله حضرت بقیه‌الله (ارواحنا فداه) در دنیا برپا شود عدلی است در همه شئون زندگی همچون عدالت در قدرت، عدالت در ثروت، عدالت در سلامت، عدالت در کرامت انسانی و در منزلت اجتماعی، عدالت در معنویت و امکان رشد و غیره (آیت‌الله خامنه‌ای، ۱۳۹۹.۰۱.۲۱).

با توجه به آنچه مطرح گردید، در ادامه در جهت تدقیق و تعمیق ابعاد و انواع عدالت از منظر آیت‌الله خامنه‌ای، با بهره‌گیری از روش تحلیل محتوای (رابطه‌ای) اقدام به بررسی بیانات و سخنرانی‌های ایشان در بازه زمانی (۱۳۶۸-۱۴۰۲) می‌نماییم. (جدول شماره ۲)

نمودار ۱. فراوانی مقوله‌بندی کلان واژه‌های مرتبط با عدالت از منظر آیت‌الله خامنه‌ای در بازه زمانی (۱۳۶۸-۱۴۰۲)

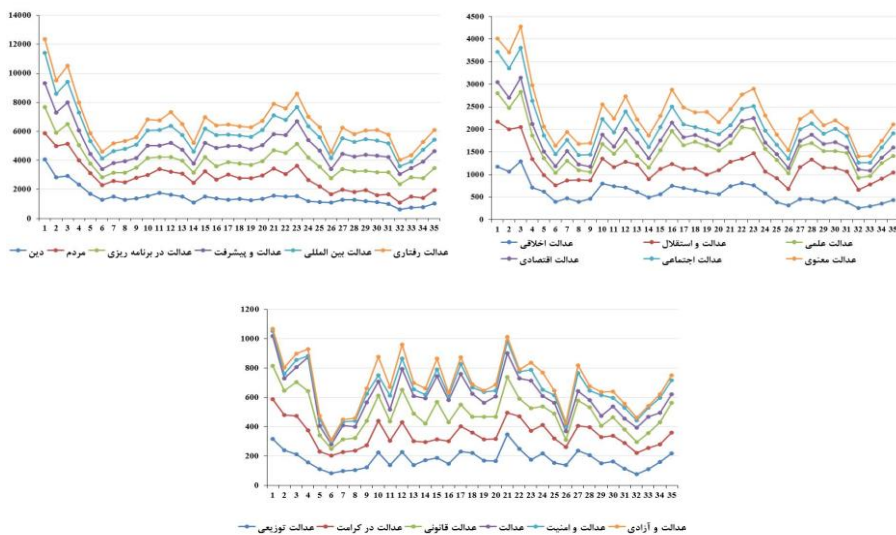

مبتنی بر جدول شماره ۲ و همچنین در چارچوب نمودار ۱، می‌توان اشاره داشت که سطح تحلیل مورد نظر «کلمه» یا «اصطلاح» جهت انجام تحلیل محتوا تعیین گردیده است که از این طریق، امکان طرح‌ریزی فهرستی از فراوانی واژگان مورد نظر در متن بوجود می‌آید. در تحلیل کمی و شکلی، مقوله عدالت در تقدم قرار می‌گیرد و مطابق جدول، مشاهده می‌شود که عبارت «عدالت» ۳۹۰۶ بار تکرار شده است. با این وجود، در تحلیل محتوای مفهومی و رابطه‌ای مقوله عدالت، به دستاوردها، فراوانی‌ها و یافته‌های بیشتری دست می‌یابیم که می‌تواند از وضوح اهمیت بیشتری در زمینه عدالت برخوردار باشد.

بر این اساس در گام نخست تلاش نمودیم کلیه سخنرانی‌ها و بیانات آیت‌الله خامنه‌ای که در آنها از واژه عدالت بهره برده بودند استخراج نماییم و ضمن مطالعه بیانات، کلیه مفاهیمی که ایشان در توضیح عدالت و همچنین به مثابه ویژگی‌های عدالت و همچنین مفاهیم مرتبط با مفهوم عدالت مورد استفاده قرار گرفته بود را استخراج نماییم که به ۵۸۰ مفهوم اصلی دست یافتیم. سپس مفاهیم استخراجی با به کارگیری نرم‌افزار R در تمامی سخنرانی‌های آیت‌الله خامنه‌ای از سال ۱۳۶۸ تا ۱۴۰۲ جستجو گردید و تعداد

واژگان بکار رفته در هر سال احصاء گردید. با این وجود با توجه به گستردگی تعداد مفاهیم و همچنین بازه زمانی سخنرانی‌ها، مفاهیم در قالب مقوله‌های اولیه و مقوله‌های کلان عدالت تنظیم گردید. نمودارهای زیر نمایانگر روند بکارگیری سالانه کلان مقوله‌های عدالت از منظر رهبر انقلاب اسلامی در بازه زمانی (۱۴۰۲-۱۳۶۸) می‌باشد.

نمودار ۲. روند بکارگیری کلان مقوله‌های عدالت از منظر رهبر انقلاب اسلامی در بازه زمان ۱۳۶۸-۱۴۰۲

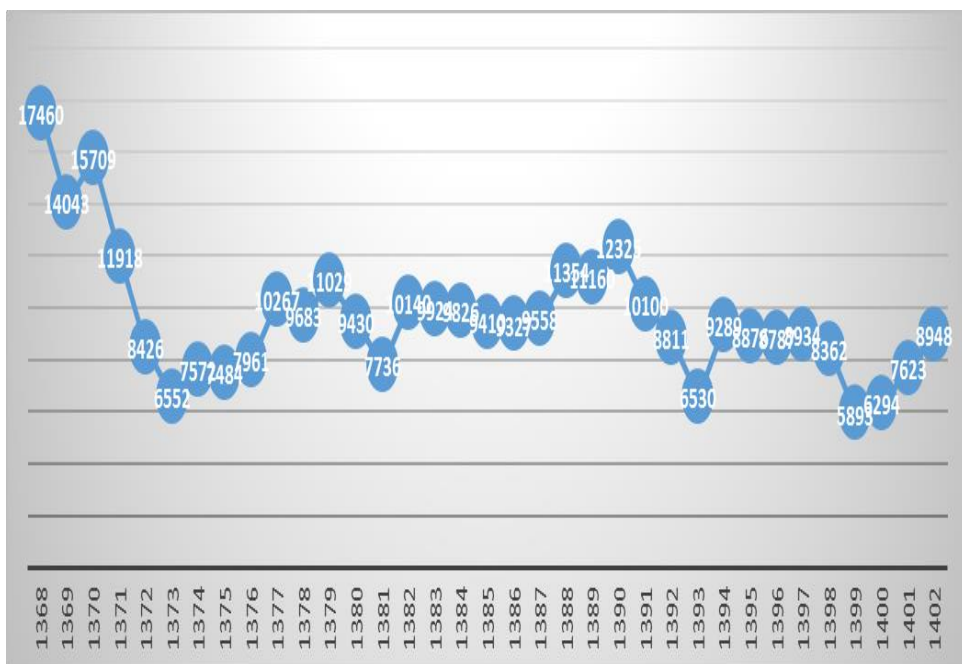
نمودار ۳. ضرایب همبستگی پیرسون مفاهیم عدالت محور در بازه زمانی ۱۳۶۸-۱۴۰۲

متغیر	دین	مردم	برنامه ریزی	پیشرفت	بین المللی	رفتاری	اخلاقی	اسطلال	علمی	اقتصادی	اجتماعی	معنوی	توزیع	کرامت	قانونی	عدالت	امنیت	آزادی
دین																		
مردم	0/66																	
برنامه ریزی	0/11	-0/20																
پیشرفت	0/52	0/44	0/62															
بین المللی	0/89	0/52	0/34	0/61														
رفتاری	0/70	0/73	0/32	0/74	0/74													
اخلاقی	0/87	0/82	0/12	0/65	0/76	0/86												
اسطلال	0/59	0/16	0/61	0/68	0/71	0/59	0/48											
علمی	0/48	0/43	0/30	0/76	0/43	0/61	0/66	0/29										
اقتصادی	0/59	0/50	0/05	0/32	0/51	0/67	0/61	0/45	0/27									
اجتماعی	0/91	0/58	0/12	0/51	0/78	0/72	0/84	0/60	0/46	0/67								
معنوی	0/53	0/80	-0/01	0/59	0/45	0/71	0/79	0/22	0/69	0/41	0/51							
توزیع	0/49	0/46	0/45	0/66	0/64	0/67	0/62	0/50	0/50	0/25	0/40	0/53						
کرامت	0/73	0/47	0/50	0/66	0/76	0/76	0/76	0/74	0/51	0/55	0/76	0/57	0/54					
قانونی	0/53	0/58	0/22	0/46	0/61	0/70	0/56	0/42	0/31	0/56	0/55	0/50	0/61	0/46				
عدالت	0/37	0/59	-0/02	0/32	0/33	0/41	0/44	0/08	0/35	0/43	0/26	0/49	0/38	0/27	0/53			
امنیت	-0/29	-0/29	0/37	0/14	-0/04	0/00	-0/23	0/18	-0/12	-0/27	-0/28	-0/18	0/15	-0/07	0/00	-0/30		
آزادی	0/06	0/29	0/09	0/09	0/17	0/39	0/23	0/07	-0/02	0/28	0/18	0/32	0/30	0/31	0/39	0/09	0/00	

همان‌طور که در نمودار شماره ۳ مشخص گردید، ضرایب همبستگی پیرسون مفاهیم عدالت‌محور در بازه زمانی ۱۳۶۸-۱۴۰۲ نشان می‌دهد که تمامی مفاهیم عدالت‌محور دارای عدد بالای ۰/۱ می‌باشد که نشان دهنده معنی‌داری رابطه آنها با یکدیگر است و به هر میزان که رنگ جداول به سبز تیره نزدیک می‌شود، این رابطه قوی‌تر و به هر میزان که به رنگ نارنجی نزدیک می‌شود این رابطه ضعیف‌تر می‌شود.

همان‌طور که در نمودار شماره ۲ در ارتباط با ۱۸ کلان مقوله عدالت قابل مشاهده است، نوسانات مفاهیم مرتبط با عدالت در دوره زمانی ۱۳۶۸ تا ۱۴۰۲ با یکدیگر همسو بوده است. که این امر حکایت از توجه ایشان به ابعاد مختلف عدالت در دوره زمانی فوق‌الذکر می‌باشد. بر این اساس مبتنی بر داده‌های فوق، می‌توان برآورد نمود که درجه اهمیت ابعاد مختلف مفهوم عدالت در دوره‌های زمانی مختلف از درجه نسبتاً پایداری برخوردار بوده است. علاوه بر این در قالب نمودار شماره ۴، مجموع مفاهیم ۱۸ گانه عدالت در هر سال به تفکیک ترسیم می‌گردد.

نمودار ۴. فراوانی سالانه کلان مقوله‌های عدالت‌محور در بازه زمانی ۱۳۶۸-۱۴۰۲

جدول ۳. فراوانی بکارگیری کلان مقوله های عدالت محور به تفکیک دوره های ۴ ساله در بازه زمانی ۱۳۶۸-۱۴۰۲

دوره زمانی	فراوانی بکارگیری مفاهیم عدالت محور
۱۳۶۸-۱۳۷۱	۱۴۷۸۲
۱۳۷۲-۱۳۷۵	۷۵۰۸
۱۳۷۶-۱۳۷۹	۹۷۳۵
۱۳۸۰-۱۳۸۳	۹۳۰۷
۱۳۸۴-۱۳۸۷	۹۵۳۰
۱۳۸۸-۱۳۹۱	۱۱۲۳۴
۱۳۹۲-۱۳۹۵	۸۳۷۶
۱۳۹۶-۱۳۹۹	۷۹۹۴
۱۴۰۰-۱۴۰۲	۷۶۲۱

منبع: تنظیم شده توسط نویسندگان

مطابق نمودار فوق، فارغ از ۳ سال اول (۱۳۶۸-۱۳۶۹-۱۳۷۰) که آیت الله خامنه‌ای در پی پایه‌گذاری و ترسیم مفهوم عدالت در ابتدای دوره رهبری کشور در چارچوب ولایت فقیه می‌باشند، میانگین ساده عددی تعداد دفعات بکارگیری مفاهیم مرتبط با عدالت ۸۹۰۵ است که بر این اساس رهبر انقلاب اسلامی در ۱۴ سال پایین‌تر از این عدد و در ۱۸ سال بالاتر از این عدد از مفاهیم عدالت محور در بیاناتشان استفاده نموده‌اند که این امر حکایت از اهمیت و جایگاه مهم عدالت در منظومه فکری ایشان دارد. همچنین داده‌ها نشان می‌دهد که در ۴ دوره ۱۳۷۱ تا ۱۳۷۳، ۱۳۸۰ تا ۱۳۸۱، ۱۳۹۱ تا ۱۳۹۳ و همچنین ۱۳۹۸ تا ۱۳۹۹، شیب کاهشی تندی در تکرار کلمات عدالت محور در بیانات قابل مشاهده است.

از سوی دیگر در قالب جدول فوق، میانگین ساده عددی بکارگیری مفاهیم عدالت محور در دوره‌های ۴ ساله از سال ۱۳۶۸ تا ۱۳۹۹ و یک دوره ۳ ساله از سال ۱۴۰۰ تا ۱۴۰۲ تنظیم گردیده است. لازم به توضیح است که با توجه به اینکه رهبر انقلاب اسلامی در سال‌هایی که انتخابات ریاست جمهوری در آن برگزار می‌گردد در بیاناتشان مهم‌ترین خصایص و ویژگی‌های افراد اصلاح و همچنین سیاست‌های

کلی نظام در دوره آتی ریاست جمهوری را ترسیم می نمایند، دوره های ۴ ساله ریاست جمهوری مد نظر نویسندگان قرار گرفته است.

مطابق جدول فوق، ۲ سقف تاریخی در باب بکارگیری مفاهیم عدالت محور را می توان در بیانات رهبر انقلاب اسلامی مشاهده نمود. اولاً دوره ۱۳۶۸-۱۳۷۱ که وجه غالب آن برگزیدگی آیت الله خامنه ای به مثابه رهبر انقلاب اسلامی و دوماً دوره ۱۳۸۸-۱۳۹۱ که مصادف است با گزینش دهه آتی به نام دهه عدالت و پیشرفت ایران و از همین روی بیانات در باب عدالت افزایشی بوده و در نتیجه در سال ۱۳۹۰ شاهد سقف دوم تاریخی (۱۳۳۲۵ تکرار) بکارگیری مفاهیم عدالت محور پس از گذشت ۳ دهه از آغاز رهبری ایشان می باشیم. ایشان در این ارتباط عنوان می نمایند که «ما در نظام جمهوری اسلامی، این دهه ی چهارم را هنگام مناسب برای عمل در جهت رسیدن به این دو شعار (عدالت و پیشرفت) یافتیم. پیشرفت را می شود به معنای حقیقی کلمه به دست آورد؛ عدالت را هم با رشدی که در

جامعه ی ما هست، با آگاهی و بصیرتی که مردم ما بحمدالله پیدا کرده اند، موانع را شناخته اند، اهداف را تشخیص داده اند، دوست و دشمن را امروز جوان های ما تشخیص می دهند، اگر مسئولی در پی عدالت باشد، می تواند در جامعه ی ما مقدمات استقرار عدالت کامل را فراهم کند. البته این کار کوتاه مدت نیست، کار بلندمدت است. بنابراین این دهه را، دهه ی پیشرفت و عدالت در نظر می گیریم. هر اقدامی که می شود، هر برنامه ریزی ای که می شود، باید این دو عنصر در آن ملحوظ باشد؛ هم در جهت پیشرفت جامعه باشد، هم در جهت عدالت باشد» (آیت الله خامنه ای، ۱۳۸۹.۰۱.۰۱). همچنین طبق جدول، در ۳ سال پایانی منتهی به سال ۱۴۰۲ نیز تأکید ایشان بر مفاهیم عدالت محور روند رو به رشد را نشان می دهد.

۳. ترسیم ابعاد عدالت از منظر رهبر انقلاب اسلامی

توجه به این نکته ضرورت دارد که عدالت در یک جامعه اسلامی به عنوان ستون فقرات نظام حکومتی و اجتماعی تلقی می شود و از نظر رهبر انقلاب اسلامی، عدالت معیار سنجش حقانیت و

بطلان حکومت‌ها است و در صورتی که در اسلام، شاخص عدالت وجود نداشت، مشروعیت و حقانیت حکومت محل تردید قرار می‌گرفت (آیت‌الله خامنه‌ای، ۱۳۸۹، ۰۹، ۱۰). این مفهوم در تمامی سطوح فردی و اجتماعی نقش اساسی دارد و از آنجا که عدالت تضمین‌کننده حقوق و آزادی‌های افراد است، عدم وجود آن منجر به فساد، تبعیض و نابرابری خواهد شد. به همین دلیل تلاش برای برقراری عدالت و جلوگیری از ظلم و بی‌عدالتی از وظایف اصلی هر حکومت و فردی در جامعه اسلامی است. بر این اساس رهبر انقلاب اسلامی، عدالت را به عنوان یکی از اصول بنیادین و اهداف اصلی نظام جمهوری اسلامی معرفی کرده‌اند و از دیدگاه ایشان عدالت باید در تمامی زمینه‌ها از جمله اخلاق، امنیت، اجتماع، مدیریت، اقتصاد، علم، قانون و معنویت و غیره محقق شود.

در ادامه در قالب جدول شماره ۴، به تفصیل به بررسی انواع مختلف عدالت که در نتیجه ارزیابی بیانات آیت‌الله خامنه‌ای در بازه زمانی (۱۳۶۸-۱۴۰۲) استخراج گردیده است و ویژگی‌ها و مشخصات مرتبط با هر یک از آنها می‌پردازیم. این جدول به منظور توضیح و تشریح بیشتر ابعاد مختلف عدالت از منظر آیت‌الله خامنه‌ای تهیه شده است و نشان‌دهنده گستردگی و اهمیت این مفهوم در زندگی اجتماعی و فردی است و به طور دقیق نسبت به تشریح مفاهیم و ابعاد مختلف عدالت و تأکید بر ضرورت اجرای آن در تمامی سطوح جامعه می‌باشد که ایشان مکرراً نسبت به آن تأکید نموده‌اند.

جدول ۴. ویژگی‌ها و خصوصیات ابعاد مختلف عدالت از منظر رهبر انقلاب اسلامی در بازه زمانی

۱۳۶۸-۱۴۰۲

انواع عدالت	ویژگی‌ها و خصوصیات عدالت
عدالت در برنامه‌ریزی و مدیریت	تصمیمات و مقرراتی که اخذ و وضع می‌شوند باید در چارچوب عدالت و با در نظر گرفتن پیوست عدالت باشند (۱۴۰۰،۰۶،۰۶) و همچنین در برخورد با ناهنجاری‌ها قاطعیت در تصمیم‌گیری امری الزامی به شمار می‌آید (۱۳۸۵،۰۳،۲۹). علاوه بر این تمامی برنامه‌ریزی‌ها باید با رویکرد حمایتی و عدالت‌محور انجام شود و در آن به نیازهای ضعیف‌ترین و محروم‌ترین اقشار جامعه توجه ویژه شود (۱۳۸۹،۱۱،۱۵)
عدالت و پیشرفت	پیشرفت بدون عدالت معنا ندارد و باید همراه با عدالت باشد و هیچ توجیحی در جهت نقض عدالت پذیرفتنی نمی‌باشد. نه عدالت بدون پیشرفت مطلوب است و نه پیشرفت بدون عدالت (۱۳۸۷،۰۱،۰۱) همچنین در عدالت، عقلانیت شرط اول است و اجرای عدالت باید بر محور عقلانیت و منطقی قرار گیرد تا از تبدیل شدن به ضد خود جلوگیری کند (۱۳۸۸،۰۶،۱۶) و با بهره‌گیری از علم و فناوری در محور عدالت می‌توان به پیشرفت مادی و تمدنی به مثابه آرمان جمهوری اسلامی ایران دست یافت (۱۳۹۷،۰۳،۰۷)
عدالت بین‌المللی	توجه به عدالت بین‌المللی به این معنا که کشورهای قوی و ثروتمند نباید کشورهای ضعیف‌تر را استثمار کنند و حقوق آنها را نادیده بگیرند (۱۳۶۸،۰۶،۲۲) ایشان معتقدند که ما در عرصه‌ی بین‌المللی دو نوع کار داریم. یک کار اصلی، که عبارت است از همکاری‌های بین‌المللی و یک کار اضطراری، که همان مبارزه است (۱۳۷۵،۰۱،۰۴) و ضرورت دارد در چارچوب عزت، حکمت و مصلحت، یک مثلث الزامی برای چارچوب ارتباطات بین‌المللی ایجاد نمایم (۱۳۷۰،۰۴،۱۸) بر این مبنا باید از حقوق ملت‌های مظلوم دفاع و برای احقاق حقوق آنها تلاش شود همچنین ایشان معتقدند که نماد بارز و یکی از مهم‌ترین مصادیق عدالت و عدالت‌طلبی، مبارزه با استکبار و آمریکا و صهیونیسم می‌باشد (۱۴۰۲،۰۱،۲۹). علاوه بر این بیان می‌دارند که نظام اسلامی به منافع ملت‌ها دست درازی نمی‌کند و در مواجهه‌ی یا ملت‌ها، با دادگری و عدالت رفتار می‌کند حتی اگر با ما هم عقیده نباشند (۱۴۰۲،۰۵،۲۶)
عدالت رفتاری	عدالت رفتاری به معنای اقامه عدل توسط مردم و دست‌اندرکاران حکومت اسلامی در تمامی اعمال و رفتارها می‌باشد که ضامن آن نیز قوه‌ی قضائیه است. اگر قوه‌ی قضائیه عادل باشد و هدف اصلی و غیرقابل اغماض خود در هر شرایطی را اجرای عدالت بداند، امکان ندارد که هیچ مسئول حکومتی بتواند از محور عدالت منحرف شود (۱۳۶۸،۰۶،۲۰) ایشان ضمن اعتقاد به عدم مدارا با ظالم و همدلی با مظلوم و کمک برای گرفتن حق مظلوم از ظالم (۱۳۸۷،۰۴،۲۶)، معتقدند که حتی در برابر دشمنان نیز باید به عدالت رفتار شود و از بی‌عدالتی پرهیز شود (۱۴۰۰،۰۸،۰۲)
عدالت اخلاقی	ایشان معتقدند اخلاق به مجموعه‌ای از اصول و ارزش‌ها اشاره دارد که رفتار فردی و اجتماعی را هدایت می‌کنند و عدالت در اخلاق به معنای رعایت انصاف، صداقت و مسئولیت‌پذیری در تمامی رفتارها و تصمیم‌گیری‌ها است (۱۳۸۶،۰۵،۲۰) بر این مبنا ضروری است که اقداماتی همچون رشد اخلاق‌های معاشرتی مانند رحم، انفاق، ایثار، کمک، تعاون و ... در جامعه صورت گیرد (۱۳۹۷،۰۳،۰۷) و همچنین خودسازی و تهذیب نفس مسئولین و عمل بدون تعصب و تبعیض ارتقا یابد (۱۳۸۵،۰۳،۲۹) و از دروغ، تهمت و قول بغیر علم و ... در راستای رعایت عدالت پرهیز شود (۱۴۰۰،۰۸،۰۲)
عدالت و استقلال	عدالت در استقلال به معنای تلاش برای حفظ حاکمیت ملی و استقلال سیاسی، اقتصادی و فرهنگی از نفوذ بیگانگان است و مبتنی بر آن منفعت ما، مصلحت ما، هدف‌ها و آرمان‌هایمان را باید دنبال نماییم (۱۳۸۶،۰۲،۲۵) و جهت تحقق آن و حفظ عزت ملی، نه سلطه‌پذیری داشته باشیم و نه سلطه‌گری (۱۴۰۲،۰۶،۰۸)
عدالت علمی	عدالت در علم به معنای دسترسی برابر و بدون تبعیض به آموزش و پرورش و فرصت‌های علمی است. هر فرد باید بتواند با توجه به استعداد و علاقه خود، به منابع علمی دسترسی داشته باشد و از فرصت‌های تحصیلی و پژوهشی بهره‌مند شود (۱۳۸۶،۰۴،۲۵) و (۱۳۹۸،۰۳،۰۸) و همچنین مسیر حرکت و پیشرفت باید به سمت تحقق جامعه‌ی متفکر باشد «قوم پَنگَرُون». و جوشیدن فکر و اندیشه‌ورزی در جامعه محقق گردد، فرآیندی که از مجموعه‌ی نخبگان آغاز و سرریز آن به آحاد مردم منتقل می‌شود (۱۳۸۹،۰۹،۱۰)

منبع: تنظیم شده توسط نویسندگان: تحلیل محتوای بیانات آیت‌الله خامنه‌ای ۱۳۶۸-۱۴۰۲

مبتنی بر جدول فوق می‌توان بیان داشت که نگرش رهبر انقلاب اسلامی در چارچوب رویکرد عدالت‌محور و در قالب نگرش اسلامی قرار دارد و اصولی همچون: انصاف، مساوات و برابری در فرصت‌ها و امکانات، ساده‌زیستی و توجه به حقوق مظلومان، عقلانیت، پیشرفت مادی و معنوی، قانون‌مداری، پرهیز از تبعیض، ممانعت از سیاست‌زدگی، توجه توأمان به منافع جمعی و فردی، شفافیت در حکمرانی، قاطعیت در عمل عادلانه، فرازمانی بودن عدالت، تظلم‌خواهی، آزادی‌خواهی اسلامی، شایسته‌سالاری، اخلاق‌گرایی و خودسازی و تهذیب نفس مورد توجه ایشان قرار دارد.

لازم به ذکر است که تفکر ایشان برآمده از چارچوب قوانین اسلام و آیات قرآن کریم بوده و بر این مبنا ایشان معتقدند که تحقق عدالت در تمامی ابعاد آن باید در جامعه ارزیابی شود حتی اگر این اقدام به ضرر مجری و حتی نزدیک‌ترین افراد به او باشد چنانکه در سوره نساء آیه ۱۳۵ آمده است که «يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا كُونُوا قَوَّامِينَ بِالْقِسْطِ شُهَدَاءَ لِلَّهِ وَلَوْ عَلَىٰ أَنْفُسِكُمْ أَوِ الْوَالِدِينَ وَالْأَقْرَبِينَ إِن يَكُنْ غَنِيًّا أَوْ فَقِيرًا فَلِلَّهِ أَوْلَىٰ بِهِمَا فَلَا تَتَّبِعُوا الْهَوَىٰ أَنْ تَعْدِلُوا وَإِن تَلَوُوا أَوْ تُعْرَضُوا فَإِنَّ اللَّهَ كَانَ بِمَا تَعْمَلُونَ خَبِيرًا» و همچنین دوستی و دشمنی افراد در اجرای عدالت نباید ممانعتی ایجاد نماید چنانکه در سوره مائده آیه ۸ آمده است که: «يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا كُونُوا قَوَّامِينَ لِلَّهِ شُهَدَاءَ بِالْقِسْطِ وَلَا يَجْرِمَنَّكُمْ شَنَاٰنُ قَوْمٍ عَلَىٰ أَلَّا تَعْدِلُوا اعْدِلُوا هُوَ أَقْرَبُ لِلتَّقْوَىٰ وَاتَّقُوا اللَّهَ إِنَّ اللَّهَ خَبِيرٌ بِمَا تَعْمَلُونَ» بدین معنا عدالت به تقوا نزدیک‌تر است و حتی دشمنی قومی نیز نباید انسان‌ها را از برقراری عدالت و حرکت در این مسیر باز دارد که در نتیجه تحقق این امر، حرکتی در چارچوب احیای جامعه آرمانی اسلامی عدالت‌محور انجام می‌گردد و مقدمات ظهور حضرت مهدی (عج) به عنوان احیاگر حاکمیت جهانی عدالت‌محور را فراهم می‌نماید.

۴. مسئول اجرای عدالت در جمهوری اسلامی ایران

با توجه به تأکیدات مکرر رهبر انقلاب اسلامی بر وجوه مختلف عدالت و اجرای آن در جامعه، توجه به این نکته ضرورت دارد که از منظر ایشان مسئولیت اجرای عدالت بر عهده کیست. بر این اساس با

بررسی بیانات ایشان در بازه زمانی (۱۳۶۸-۱۴۰۲) به بررسی فراوانی تأکیدات رهبر انقلاب اسلامی بر واژگان نهادی و سازمانی و همچنین مردم‌نهاد در نظام جمهوری اسلامی ایران می‌پردازیم و در قالب جدول شماره ۵ به آن اشاره می‌نماییم.

جدول ۱. فراوانی و مقوله‌بندی واژگان معطوف به مسئولیت تحقق عدالت در جامعه

مقوله‌بندی	واژگان	فراوانی	جمع کل
واژگان دین‌بنیاد	خدا و الله	۳۹۸۲۴	۹۹۴۳۱
	دین، اسلام، مذهب	۴۴۲۷۳	
	امام، معصوم و معصومین	۱۰۵۹۴	
	پیغمبر، پیامبر، رسول و رسولان، انبیاء	۴۷۲۰	
واژگان نهادی و سازمانی	حکومت، حاکم و حاکمان، نظام و نظامی، جمهوری اسلامی	۲۳۷۵۴	۶۵۵۴۱
	قوه مجریه، دولت، دولتمردان، وزارت، وزیر، وزیران	۱۱۵۵۹	
	مسئولین و مسئولان، رؤسا، رئیس، مدیر، مدیران و مدیریت، متصدیان، کارگزاران	۹۶۹۱	
	نیروهای مسلح، سپاه و ارتش، پلیس و انتظامی، بسیج و بسیجیان، فرماندهان	۸۱۲۳	
	قوه مقننه، مجلس و مجلس شورای اسلامی، نماینده و نمایندگان	۴۷۸۸	
	صدا و سیما، سازمان، نهاد، تشکل، انجمن	۲۸۲۴	
	بزرگان، مراجع، علما	۲۳۰۷	
	قوه قضائیه و قضایی، قاضی، قضات	۱۹۲۹	
	مجمع و مجمع تشخیص مصلحت	۲۹۲	
	شورای نگهبان	۲۷۴	
واژگان مردم‌نهاد	مردم	۲۶۵۶۶	۵۹۴۹۳
	ملت	۱۸۸۵۸	
	مسلمان، مؤمن	۷۹۰۸	
	جامعه	۵۹۸۴	
	رعیت و عوام	۱۰۳	
	شهروند و شهروندان	۷۴	

منبع: تنظیم شده توسط نویسندگان

همان‌طور که در جدول شماره ۵ مشخص گردید، برآیند بررسی‌ها نشان می‌دهد که از منظر رهبر انقلاب اسلامی، ۳ کلان مقوله در ارتباط با مسئولیت اجرای عدالت در جامعه وجود دارد.

در مرحله اول و در رأس امور، با اتخاذ رویکرد دینی، اجرای عدالت به دست قدرت الهی و حضرت بقیة‌الله (عج) امکان‌پذیر است که عدالت را در همه‌ی ابعاد زندگی ایجاد نمایند: «مَلَأَ اللَّهُ بِهِ الْأَرْضَ قِسْطًا وَ عَدْلًا» و به اعتقاد ایشان اساساً انبیاء و رسولان نیز برای برقراری قسط و عدل مبعوث شده‌اند تا

این اصول را در جامعه انسانی پیاده کنند (آیت‌الله خامنه‌ای، ۱۳۹۹.۰۱.۲۱).

در مرحله بعد ایشان با رویکردی نهادی و سازمانی و با اتکا به فرمایش امیرالمؤمنین علی (ع) «مَنْ نَصَبَ نَفْسَهُ لِلنَّاسِ إِمَامًا فَلْيُبَدَأْ بِتَعْلِيمِ نَفْسِهِ قَبْلَ تَعْلِيمِ غَيْرِهِ» عنوان می‌دارند که هرکس که خود را در معرض ریاست، امامت و پیشوایی جامعه می‌گذارد اول باید شروع به تأدیب و تربیت خود کند؛ بعد شروع به تربیت مردم کند (آیت‌الله خامنه‌ای، ۱۳۷۹.۱۲.۲۶) ایشان معتقدند که وظیفه‌ی دولت، مجلس و دیگر مراکز رسمی این است که عزم راسخ، کار مداوم، سلامت در عمل، صداقت با مردم، ترجیح منافع ملی بر سود شخصی داشته باشند (آیت‌الله خامنه‌ای، ۱۴۰۲.۱۱.۲۹).

بر این اساس معتقدند که برای اجرای عدالت در جامعه در درجه‌ی اول، مسئولین باید کار کنند؛ هر کسی بر طبق وظیفه‌ی قانونی خودش. از نظر ایشان، مسئولین مختلفند؛ یکی مسئول برنامه‌ریزی و طراحی است، یکی مسئول اجرا است، یکی مسئول نظارت است، یکی مسئول قانون‌گذاری است، یکی مسئول سیاست‌گذاری است؛ بخش‌های مختلف، مدیریت‌های مختلف، مسئولیت‌های مختلف، همه هم قانون دارند. همه تلاش کنند ... پیگیری کنند کارها را (آیت‌الله خامنه‌ای، ۱۴۰۱.۱۱.۰۶). حتی اگر ما نتوانیم به طور کامل مثل امیرالمؤمنین (ع) عدالت را اجرا کنیم، باید به قدر توانمان تلاش کنیم و تبصره عدالت را در تمامی اعمال لحاظ نماییم (آیت‌الله خامنه‌ای، ۱۴۰۰.۰۸.۰۲).

از سوی دیگر ایشان به نقش مردم، گروه‌ها، نهادهای مدنی و اجتماعی در اجرای عدالت تأکید دارند. ایشان بیان می‌دارند که خود جامعه باید جامعه‌ی عادلانه باشد، بدین معنا که آحاد مردم هم باید نسبت به یکدیگر عدالت داشته باشند (آیت‌الله خامنه‌ای، ۱۳۹۲.۰۵.۰۶) و مطرح می‌کنند که آحاد مختلف جامعه همچون دانشجوی، استاد، کارگر، کاسب، کشاورز، کارآفرین، دامدار، عالم دینی و غیره همه باید در این حوزه کار کنند، هرکدام به یک جور (آیت‌الله خامنه‌ای، ۱۴۰۱.۱۱.۰۶). وظیفه‌ی نخبگان شناسایی خلأها، منافذ خطر و راه‌های رفع منافذ و ارائه راهکار به دستگاه‌های مختلف کشور است و جوان‌ها

وظیفه دارند که صلاحیت‌های لازم برای نقش‌آفرینی فردا را در خودشان ایجاد کنند و خود را برای حضور در میدان‌های گوناگون، آماده کنند (آیت‌الله خامنه‌ای، ۱۴۰۲.۱۱.۲۹) و عموم مردم هم به انحاء مختلف در حوزه عدالت مسئولیت دارند. همانند رعایت عدالت در تصمیم‌گیری‌ها و توجه به انصاف در قضاوت‌ها (آیت‌الله خامنه‌ای، ۱۳۸۱.۰۹.۰۷)، مردم باید عدالت را به عنوان یک مطالبه عمومی مطرح کنند و از مسئولین بخواهند که در تصمیمات و اقدامات خود به اصول عدالت پای‌بند باشند (آیت‌الله خامنه‌ای، ۱۳۸۱.۱۱.۱۵) مشارکت فعال در فرآیندهای سیاسی و انتخابات و انتخاب نمایندگان که معتقد به عدالت بوده و در جهت تحقق آن تلاش می‌کنند (آیت‌الله خامنه‌ای، ۱۳۸۶.۱۲.۲۲). و همچنین اجرای قوانین و عدم تخلف از آن به مثابه تحقق عدالت در جامعه قلمداد گردیده و باید این فرهنگ را در ذهن جامعه گسترش داد (آیت‌الله خامنه‌ای، ۱۳۸۱.۱۱.۱۵).

۵. راهکارها و توصیه‌های تحقق عدالت از منظر رهبر انقلاب اسلامی

عدالت به عنوان یکی از اصول بنیادین هر جامعه، تضمین‌کننده توازن و پایداری در تمامی ابعاد زندگی اقتصادی، اجتماعی، سیاسی و بین‌المللی، آموزشی و همچنین قضائی می‌باشد و ضرورت دارد که مسئولین و مردم برای بهبود وضعیت عدالت در جامعه ایران و نزدیک نمودن آن به عدالت علوی که الگوی آن امیرالمؤمنین علی (ع) است (آیت‌الله خامنه‌ای، ۱۳۸۱.۰۶.۳۰)، اقداماتی را انجام دهند که با توجه به آرای رهبر انقلاب اسلامی در ادامه در قالب جداول ۵ گانه به آن اشاره می‌نمایم:

جدول ۶. راهکارهای تحقق عدالت اقتصادی در جامعه

راهکارهای تحقق عدالت اقتصادی
رفع مشکلات معیشتی مردم و گرانی‌ها از طریق ایجاد ثبات در بازار، کاهش تورم، ثبات نرخ ارز، رشد تولید، مقابله با دلال‌بازی‌ها، رفع ناترازی بانک‌ها و اتمام طرح‌های نیمه‌کاره و همچنین به موازات مذاکرات بین‌المللی در جهت رفع تحریم‌ها، انجام اقدامات خنثی‌کننده تحریم‌ها در دستور کار قرار گیرد. (۱۴۰۲، ۰۶، ۰۸)
مقابله و رفع انحصار در زمینه‌های سوء استفاده از تجارت انحصاری، سوء استفاده از اعتبارات بانکی و عدم پرداخت بدهی‌ها و ... در جهت بهبود مسئله تولید، کار، و اشتغال. (۱۴۰۲، ۰۲، ۰۹)
دولت باید تصدّی‌گری و دخالت در اقتصاد را کاهش دهد. (۱۴۰۱، ۱۱، ۱۰) و ضمن افزایش نظارت و مراقبت، مدیریت‌های اقتصادی را به مردم بسپارد. (۱۴۰۲، ۰۱، ۰۱) و همچنین از مداخله‌های سلیقه‌ای از سوی نهادهای نظارتی و غیرنظارتی در فضای کسب و کار خودداری نماید. (۱۴۰۱، ۱۱، ۱۰)
در چارچوب سیاست‌های اصل ۴۴، دستگاه‌های اجرایی باید از توسعه‌ی بنگاه‌های خصوصی حمایت کنند و تبدیل به رقبای بخش خصوصی نشوند و همچنین تأمین مالی برای فعالیت‌های بخش خصوصی و به طور خاص استفاده از صندوق توسعه‌ی ملی در این راستا و در جهت بهبود فضای کسب و کار انجام شود. (۱۴۰۱، ۱۱، ۱۰)
کمک در جهت رشد و تقویت شرکت‌های کوچک و متوسط و همچنین تعاونی‌های تولیدی، در چارچوب افزایش اشتغال و ایجاد ارزش افزوده برای کالاها و ایجاد عدالت اقتصادی در مجموعه کشور. (۱۴۰۱، ۱۱، ۱۰)
رابطه‌ی درآمدی بین کارگر و کارفرما یا بین کار و سرمایه باید تنظیم شود. از طریق تعیین سهم ارزش افزوده هر کدام از عوامل کار، سرمایه، مدیریت و فناوری در جهت توزیع عادلانه سهم هر کدام. (۱۴۰۱، ۰۲، ۱۹)
رفع مشکلات اقتصادی کارگران از طریق برنامه‌ریزی دقیق و اصلاح قوانین کار و کارگری. (۱۴۰۱، ۰۲، ۱۹)
حمایت از گروه‌های آسیب‌پذیر (مانند کودکان، سالمندان و معلولان) تا آنها نیز بتوانند از حقوق و فرصت‌های برابر بهره‌مند شوند. (۱۴۰۰، ۰۶، ۲۷)
اعطای رایگان یک حجمی از منابع مانند برق، آب و گاز برای دهک‌های پایین جامعه. (۱۳۹۹، ۰۹، ۰۴)
جلوگیری از تعطیلی بنگاه‌های تولیدی توسط بانک‌ها و جلوگیری از سوء استفاده‌های اقتصادی. (۱۳۹۹، ۰۴، ۰۷)
مسئله مهم «اصلاح ساختار تولید و اصلاح ساختار اقتصاد کشور است. چرخه‌ی تولید در کشور، چرخه‌ی معیوبی بوده است ... طبق تشخیص کارشناسان اقتصادی - که همه بر آن اتفاق نظر دارند - هدفمندی یارانه‌ها می‌تواند این را اصلاح کند؛ حالت پرمصرف و کم‌بازده را از تولید کشور بستاند و مصرف و بازده را در تولید متعادل کند». (۱۳۹۱، ۰۱، ۰۱)
تداوم سفرهای استانی مسئولین به مناطق دوردست و کوچک کشور و دیدار مردم و مشاهده مشکلات از نزدیک جهت توزیع عدالت در مناطق محروم کشور و برنامه‌ریزی و سرمایه‌گذاری در این مناطق. (۱۳۸۶، ۱۰، ۱۵) و (۱۳۸۸، ۰۱، ۰۱)
کاهش وابستگی به صادرات نفت خام و افزایش صادرات غیرنفتی، کاهش وابستگی به دلار، اعتمادسازی برای بخش خصوصی داخلی و همچنین سرمایه‌گذاران خارجی جهت سرمایه‌گذاری و کارآفرینی در کشور، افزایش تجارت خارجی با اتکا به ظرفیت‌های تولیدات داخلی در بخش کشاورزی و صنعتی و کمک به شرکت‌های دانش‌بنیان. (۱۴۰۲، ۰۱، ۰۱) و (۱۳۸۶، ۰۶، ۰۴)
حمایت از قشرهای کم درآمد و تأمین نیازهای اساسی آنها و کاهش فاصله طبقاتی. (۱۳۸۴، ۰۲، ۱۷)
ایجاد و توزیع فرصت‌های برابر و دسترسی همگان به امکانات اساسی زندگی از جمله اشتغال، مسکن و درمان، از اولویت‌های اصلی باید باشد. (۱۳۸۰، ۰۶، ۰۵)
مسئولان باید از اشرافی‌گری پرهیز کنند، زیرا این عمل نه تنها اسراف است بلکه به فرهنگ‌سازی نادرست و ترویج نابرابری در جامعه منجر می‌شود. (۱۳۸۰، ۰۶، ۰۵)

منبع: تنظیم شده توسط نویسندگان: تحلیل محتوای بیانات آیت‌الله خامنه‌ای ۱۳۶۸-۱۴۰۲

جدول ۷. راهکارهای تحقق عدالت اجتماعی در جامعه

راهکارهای تحقق عدالت اجتماعی
وضع قوانین سخت‌گیرانه در جهت حفاظت و تأمین حقوق و امنیت خانواده و زنان در اجتماع (۱۴۰۲،۱۰،۰۶)
رعایت انصاف در داورى‌ها و تصمیم‌گیری‌ها و برخورد عادلانه با همه افراد حتى مخالفان و دشمنان (۱۴۰۲،۰۱،۲۹)
تقویت و رشد رویکرد مطالبه‌گری منطقی و جدی در دانشجویان در قبال مسائل مختلف اجرایی و مدیریتی در ابعاد و حوزه‌های مختلف (۱۴۰۱،۰۲،۰۶)
اتخاذ برنامه‌های آموزشی و فرهنگی برای کاهش تبعیض‌های اجتماعی و افزایش مشارکت اجتماعی (۱۴۰۱،۰۲،۰۶)
تمامی دستگاه‌ها و نهادهای کشور ضمن شناسایی ساختارهای فسادزا در کشور، باید با آن مقابله نمایند. (۱۴۰۱،۰۴،۰۷)
مراقبت از فضای مجازی در راستای عدم انتشار شایعات، دروغ و اخبار نادرست (۱۴۰۰،۰۸،۰۲)
اطمینان از برخورداری همه دانش‌آموزان از آموزش برابر حتی با توجه به مشکلات مالی و دسترسی به آموزش مجازی (۱۳۹۹،۰۶،۱۱)
بهره‌گیری از الگوهای دینی مانند سیره امیرالمؤمنین (ع) در اجرای عدالت (۱۳۸۱،۰۶،۳۰) و همچنین شخصیت‌های اسلامی دیگر همچون شهید بهشتی، شهید رجائی، شهید باهنر، شهید مطهری، شهید قاسم سلیمانی (۱۳۹۹،۰۶،۰۲)
ترویج فرهنگ ایثار و همبستگی اجتماعی جهت تقویت روابط اجتماعی و ایجاد جامعه‌ای همدل و همبسته از طریق ترویج داستان‌ها و الگوهای تاریخی و مذهبی و ایجاد و تقویت شبکه‌های حمایتی در جامعه. (۱۳۹۵،۰۶،۳۰) و (۱۳۹۵،۱۲،۱۶) و (۱۳۹۵،۰۱،۱۸)
ترویج کار جهادی به معنای عبور کردن از موانع، موانع کوچک را بزرگ ندیدن، آرمان‌ها را فراموش نکردن، جهت را فراموش نکردن، شوق به کار، چراکه پیشرفت بدون عدالت نمی‌تواند به جامعه‌ای پایدار منجر شود. (۱۳۹۲،۰۶،۰۶)
زنده نگه داشتن گفتمان عدالت در رسانه‌ها، دانشگاه‌ها و مراکز فرهنگی، تولید برنامه‌های تلویزیونی، رادیویی و محتوای دیجیتال، حمایت از انجمن‌ها و گروه‌های مردمی در زمینه ترویج عدالت اهمیت دارد. (۱۳۹۰،۰۲،۲۷)
تقویت نقش رسانه‌ها در نظارت و آگاهی بخشی از طریق ترویج فرهنگ رسانه‌ای مسئولیت‌پذیری و مبتنی بر اصول اخلاقی و حمایت از رسانه‌های مستقل و ایجاد بستر مناسب برای فعالیت‌های خیری و تحقیقی (۱۳۸۶،۰۶،۰۴)
اجرای برنامه‌های بهداشتی و درمانی برای همه اقشار جامعه به طور برابر (۱۳۹۵،۰۳،۲۹) بردن امکانات رفاهی، آموزشی و امکانات بهداشتی به اقصى نقاط کشور (۱۳۸۴،۰۶،۰۸)
تقویت نهادهای مدنی و مشارکت عمومی در فرآیندهای تصمیم‌گیری و اجرایی به عنوان نمایندگان مردم در نظارت بر عملکرد دولت و پیگیری حقوق افراد از طریق تقویت ارتباط بین نهادهای مدنی و دولت (۱۳۸۳،۰۸،۱۰)
استفاده از هنر دینی به عنوان ابزاری برای ترویج عدالت در جامعه و عدم خدمت هنر به شهوت، خشونت، ابتذال، استحاله هویت انسان و جامعه (۱۳۸۰،۰۵،۰۱)
آموزش عمومی در زمینه‌های اخلاقی و دینی برای گسترش عدالت تا افراد جامعه به اهمیت عدالت پی ببرند. (۱۳۷۹،۰۸،۱۱)
افرادی که می‌خواهند در جامعه منشأ عدالت شوند، باید ابتدا خود را اصلاح کنند. باید با سیره و روش و رفتار خود دیگران را تربیت کنند نه فقط با زبان (۱۳۷۹،۱۲،۲۶): «وَلَيْكُنْ تَأْدِيبُهُ سَبْرًا قَبْلَ تَأْدِيبِهِ بِلِسَانِهِ، وَ مُعَلِّمٌ نَفْسِهِ وَ مُؤَدِّبُهُ، أَحَقُّ بِالْإِجْلَالِ مِنْ مُعَلِّمِ النَّاسِ وَ مُؤَدِّبِهِمْ» (نهج البلاغه، حکمت ۷۰)
عدالت یعنی تقسیم ثروت و منابع بر اساس استعداد و توانایی و ارزش افراد برای پیشرفت کشور. عدالت یعنی بر طبق حق عمل کردن و حق هرکسی را به او دادن. (۱۳۷۱،۱۰،۱۷)

منبع: تنظیم شده توسط نویسندگان: تحلیل محتوای بیانات آیت‌الله خامنه‌ای ۱۳۶۸-۱۴۰۲

جدول ۸. راهکارهای تحقق عدالت سیاسی و بین‌المللی در جامعه

راهکارهای تحقق عدالت سیاسی و بین‌المللی
اصل عدالت از اوّل دنیا تا حالا به عنوان یک اصل معتبر وجود داشته (۱۴۰۲، ۰۲، ۱۲) شما نیز ضمن رعایت اصول و مبانی اصلی عدالت، شیوه اجرای عدالت را متناسب با شرایط روز تغییر دهید. (۱۴۰۱، ۱۰، ۱۲)
توجه به ظرفیت‌های داخل کشور و عدم چشم‌اندازی، شرطی کردن حوادث کشور و نگاه به خارج از کشور (۱۴۰۲، ۰۱، ۲۹)
اجرای احکام الهی در کنار رعایت اقتضانات و مصلحت‌های عمومی (۱۴۰۱، ۰۳، ۱۴)
ایجاد ثبات و پایداری در قوانین و مقررات و تصمیم‌گیریهای متناقض دستگاه‌های مختلف و جلوگیری از تغییرات مکرر و اصلاح فرآیندهای طولانی و طویل‌مدت اداری جهت اخذ مجوز کسب و کار (۱۴۰۱، ۱۱، ۱۰)
دانش و فناوری باید ارتقا پیدا کند و این وظیفه هم دولت، هم مجلس و هم قوه قضائیه است. (۱۴۰۱، ۱۱، ۱۰)
پذیرش و به رسمیت شناختن تنوع آراء و به رسمیت شناختن تنوع گرایش‌های سیاسی در کنار حفظ انسجام و وحدت ملی (۱۴۰۱، ۰۳، ۱۴)
افزایش حضور مردم در صحنه در جهت گسترش اعتماد به مسئولین و تقویت جامعه (۱۴۰۰، ۱۲، ۱۹)
توجه به نیازهای آینده بخصوص در زمینه تربیت محقق، رشد جمعیت و همچنین توسعه انرژی هسته‌ای صلح‌آمیز برای تأمین نیازهای آینده کشور (۱۴۰۰، ۱۱، ۲۸)
پای‌داری و مقاومت مسئولین در برابر فشارها و مشکلات ناشی از آن و عدم توقف در مسیر اجرای عدالت (۱۴۰۰، ۰۸، ۰۲)
تصویب پیوست عدالت برای مقررات تا اطمینان حاصل شود که این قوانین به صورت عادلانه اجرا می‌شوند. (۱۴۰۰، ۰۶، ۰۶)
تعیین معیارهای درست و صحیح برای گزینش افراد و جلوگیری از ورود نیروهای بی‌کیفیت به سیستم‌های آموزشی و اداری جهت افزایش کیفیت و کاهش ضررها (۱۳۹۹، ۰۶، ۱۱)
خالص‌سازی نیت و اعمال، تکلیف‌محوری و کار در راستای خدمت به مردم توسط نمایندگان و مسئولان و خودداری از منفعت‌طلبی شخصی و جناحی (۱۳۹۹، ۰۶، ۰۲)
تدوین، نظارت و اجرای سیاست‌های شفافیت‌زا در تمامی سطوح اداری و اجرایی توسط مسئولین و بر مسئولین (۱۳۹۵، ۱۱، ۲۷)
سند‌های تحوّل باید با تأمل و تدبّر و با ملاحظه‌ی صحیح جوانب به پیش بروند و از شتاب‌زدگی خودداری شود چراکه کارهای عمیق، بلند مدت و دیربازده است و کوتاه مدت، زودبازده و سرهم بندی شده و شتابزده نیست. (۱۳۹۲، ۰۲، ۱۸)
با توجه به اینکه منابع مالی و نیروی انسانی محدود هستند، باید اولویت‌ها را در نظر گرفت و بر اساس این اولویت‌ها، برنامه‌ریزی و اجرا کرد و دو مسئله اقتصاد و علم، باید در ردیف اول اولویت‌های قوه مجریه و سایر نهادها قرار گیرند. (۱۳۹۲، ۰۶، ۰۴)
همه باید تسلیم قانون بوده و به آن تمکین کنند و همه مشکلات ناشی از عدم تمکین به قانون است (۱۳۹۲، ۰۱، ۰۱)
باید خودمان را درست کنیم ... تا بتوانیم عدالت را اجرا کنیم؛ وظیفه‌ی من و شما اینهاست. واقعاً باید با ویژه‌خواران و فساد مبارزه کنیم. (۱۳۸۵، ۰۳، ۲۹)
شناسایی و استفاده از فرصت‌های موجود در تعاملات خارجی و پیگیری اجرای تفاهم‌نامه‌ها و سند‌های امضا شده با سایر کشورها (۱۴۰۲، ۰۶، ۰۸)
تعامل و ارتباط با دنیا به معنای نه صرفاً ارتباط با چند کشور غربی و اروپایی بلکه آفریقا، آمریکای لاتین، آسیا و ... در چارچوب منافع ملی و عزت ملی (۱۴۰۲، ۰۶، ۰۸)
دولت از فراقنی و بهانه‌تراشی احتراز کرده و مسئولیت‌پذیر بوده. همچنین در زمینه‌ی سیاست خارجی و همچنین در زمینه‌ی فرهنگ برجسته شدن شعارهای انقلاب، شعارهای اسلام، مثل عدالت‌طلبی، مثل پرهیز از اشرافی‌گری، حمایت از مستضعفان، استکبارستیزی که اینها شعارهای اصلی انقلاب است؛ اینها در زبانها برجسته‌تر و واضح‌تر شود. (۱۴۰۱، ۰۶، ۰۸)
باید با نظام‌های استکباری که با عدالت دشمنی دارند مقابله کرد و اجازه نداد که ارزش عدالت تضعیف شود. (۱۳۸۲، ۰۸، ۲۳)

منبع: تنظیم شده توسط نویسندگان: تحلیل محتوای بیانات آیت‌الله خامنه‌ای ۱۳۶۸-۱۴۰۲

جدول ۹. راهکارهای تحقق عدالت آموزشی در جامعه

راهکارهای تحقق عدالت آموزشی
ورود صدا و سیما به امر آموزش در کنار فضای مجازی برای دسترسی تأمین نیازهای دانش‌آموزان کم‌برخوردار (۱۳۹۹،۰۶،۱۱)
تقویت کیفیت آموزشی و پرورشی مدارس دولتی در راستای رشد احساس اعتماد و اطمینان دانش‌آموزان و خانواده‌هایشان نسبت به مدارس دولتی (۱۳۹۹،۰۶،۱۱)
تنظیم سیستم آموزشی کشور در راستای هدایت افراد به سمت عدالت‌خواهی و عدالت‌پروری از طریق آموزش مبانی عدالت و حقوق شهروندی در مدارس و دانشگاهها (۱۳۹۷،۰۲،۱۹)
وظیفه دانشگاه و اساتید علاوه بر تغذیه علمی دانشجوی، تقویت معنوی، تعلقات خانوادگی، تعلقات میهنی می‌باشد تا دانشجو را معتقد و مؤمن به فرهنگ اسلامی بار بیاورد و از این رهگذر او را امیدوار، باروحيه، خوش‌بین، معتقد به مبانی نظام کشور بار بیاورد. (۱۳۹۳،۰۴،۱۱)
دولت و مجلس باید برای پشتیبانی مالی آموزش و پرورش و پیشرفت در این کار به طور جدی تأمل و تدبیر کنند تا سندهای تحول به درستی اجرایی شوند. (۱۳۹۲،۰۲،۱۸)
به فلسفه به مثابه یک رشته‌ی مهم در آگاهی بخشی به کودکان توجه شود. در این تعبیر فلسفه نه به معنای یک چیز فلبه سلمبه‌ای که یک عده‌ای در سنین بالا به آن توجه می‌کنند، بلکه به معنای «شکل دادن فکر، یاد دادن فهم کردن، ذهن را به فهمیدن و تفکر کردند عادت دادن». این از اول باید به وجود بیاید. قالب مهم است. اگرچه محتوا هم در همین فلسفه‌ی کودکان حائز اهمیت است، اما عمده، شیوه است؛ یعنی کودک از اول کودکی عادت کند به فکر کردن، عادت کند به خردورزی، این خیلی مهم است. (۱۳۹۱،۰۷،۲۰)
تعریف و ایجاد رشته علمی عدالت‌پژوهی به عنوان یک رشته‌ی مستقل در حوزه و دانشگاه و سرمایه‌گذاری بر روی آن. برای مثال «در باب عدالت اجتماعی بحث شود؛ بحث فقهی قوی» (۱۳۹۰،۰۲،۲۷)
نظریه‌پردازی در باب عدالت و تعیین شاخص‌های عدالت از جمله اقدامات مهم بشمار می‌آید چراکه «امروز شاخص‌هایی در غرب مطرح است که به طور مشروط قابل قبول است، بعضی‌اش مطلقاً شاخص نیست، بعضی شاخص‌ها ناقص است، بعضی در شرایطی ممکن است شاخص باشد». باید در این خصوص تأمل نمود و در عرصه عمل یک معیار و سنجه‌ی اساسی در قانون‌گذاری برای عدالت در نظر بگیریم که مجلس شورای اسلامی و شورای نگهبان باید در قانون‌گذاری به مسئله عدالت و رصد دائمی آن توجه کند. (۱۳۹۰،۰۲،۲۷)
استحکام معنویت و روح ایمان و تدبیر در جامعه از دیگر عوامل مهم و اثرگذار بر عدالت می‌باشد. «تدبیر جامعه، تدبیر جوانان ما، در امور دنیائی هم به ملت و به جامعه کمک می‌کند ... اگر یک ملت جوانانش متدبیر باشند، از هرزگی دور خواهند شد؛ از اعتیاد دور خواهند شد؛ از چیزهائی که جوان را زمین‌گیر می‌کند، دور خواهند شد؛ استعداد آنها به کار می‌افتد، کار می‌کنند، تلاش می‌کنند؛ در زمینه‌ی علم، در زمینه‌ی فعالیت‌های اجتماعی، در زمینه‌ی فعالیت‌های سیاسی، کشور پیشرفت می‌کند. در اقتصاد هم همین جور است. روحیه‌ی معنویت و تدبیر، نقش بسیار مهمی دارد.» (۱۳۹۰،۰۱،۰۱)
ایجاد فضای باز برای برگزاری جلسات هم‌اندیشی و کارگاه‌های آموزشی جهت تبادل آزادانه نظرات و ایده و دیدگاه‌های مختلف در مورد موضوعات مرتبط با عدالت. (۱۳۹۰،۱۱،۱۴) و (۱۳۹۰،۰۲،۲۷)
تشویق به مسئولیت‌پذیری مسئولین و نهادهای دولتی و پاسخگویی در برابر عملکرد خود (۱۳۸۵،۰۶،۰۶)
اقدامات و تلاش‌های مسئولان و ارزیابی عملکرد آنها در خصوص اجرای عدالت اجتماعی برای همه‌ی مردم تبیین شود. (۱۳۷۹،۱۲،۲۲)

منبع: تنظیم شده توسط نویسندگان: تحلیل محتوای بیانات آیت‌الله خامنه‌ای ۱۳۶۸-۱۴۰۲

جدول ۱۰. راهکارهای تحقق عدالت قضائی در جامعه

راهکارهای تحقق عدالت قضائی
توجه ویژه قوه قضائیه در جهت تأمین آزادی‌های مشروع مردم (۱۴۰۲، ۰۴، ۰۶)
مبارزه با فساد بدون رودریاستی و ملاحظه (۱۴۰۲، ۰۱، ۱۵)
دانش قضائی و احاطه‌ی علمی قضات، هم به موضوع و هم به حکم باید تقویت شود. (۱۴۰۱، ۰۴، ۰۷)
شخصیت‌سازی و کادرسازی در قوه قضائیه مبتنی بر سند تحول قوه قضائیه انجام شود. (۱۴۰۱، ۰۴، ۰۷)
نصوبرسازی مثبت از قوه قضائیه برای جلوگیری از تأثیرات منفی حوادث کشور (۱۳۹۸، ۰۴، ۰۵)
شفاف‌سازی و مبارزه با فساد در نهادهای اجرایی و قضائی (۱۳۹۶، ۰۳، ۱۷)
نظارت مستمر دستگاه‌های نظارتی بر عملکرد نهادها و افراد در راستای اجرای عدالت و پیشرفت (۱۳۸۷، ۰۶، ۰۲)
دسترسی به سیستم قضائی برای همه افراد تا حقوق خود را در محاکم قضائی دنبال کنند (۱۳۸۴، ۰۲، ۱۸)
برخورد با مسئولان متخلف و جایگزینی افراد لایق و دلسوز (۱۳۷۹، ۱۲، ۲۲)
عمل به روال قانونی در گماشتن افراد و برخورد با مسئولان کم‌کار (۱۳۷۹، ۱۲، ۲۲)

منبع: تنظیم شده توسط نویسندگان: تحلیل محتوای بیانات آیت‌الله خامنه‌ای ۱۳۶۸-۱۴۰۲

نتیجه‌گیری

عدالت عصری حیاتی در راستای تحقق زندگی سعادت‌مند و حیات طیبه در قلمرو امور مادی و معنوی بشمار می‌آید. عدالتی که رهبر انقلاب اسلامی از منظری دینی - اسلامی و با رویکردی نظریه‌پردازانه و در راستای احقاق آن در جامعه ایرانی، در تعریف آن از عباراتی همچون هر چیزی را در جای خود قرار دادن، حد وسط بین افراط و تفریط، هر فرد بر اساس نیازها و توانایی‌هایش به منابع و فرصت‌ها دسترسی داشته باشد، و همچنین تقسیم منصفانه منابع و امکانات، اجرای قوانین عادلانه، رفع تبعیض‌های اجتماعی و اقتصادی، بهره‌می‌برند.

ایشان در ارزیابی وضعیت کنونی جامعه در مقام مقایسه با نقطه آرمانی که همانا عدالت امیرالمؤمنین علی (ع) و آنچه با رویکرد امیدمحورانه با ظهور منجی عالم بشریت حضرت مهدی (عج) رخ می‌دهد، بیان می‌دارند اگرچه کمبودها و کاستی‌هایی در تحقق عدالت در جامعه ایران وجود دارد و ما

نتوانسته‌ایم عدالت در معنای کامل آن را در تمامی ابعاد جامعه محقق نماییم، با این وجود ما باید به قدر توانمان تلاش کنیم تا به عدالت علوی که الگوی آن امیرالمؤمنین است خود را نزدیک کنیم و در تمامی اعمال خود آن را عملیاتی نماییم و نقطه آغاز آن نیز تأدیب و تربیت خود است. بر این اساس، در قالب تحلیل محتوای بیانات ایشان، رهبر انقلاب اسلامی در یک تقسیم وظیفه در باب مسئولیت اجرای عدالت، تحقق آن را در مرتبه اول مبتنی بر خواست الهی، در مرتبه دوم مسئولین، نهادها و سازمان‌ها و در پایان مسئولیت را بر عهده مردم قرار می‌دهند.

از سوی دیگر با تحلیل محتوای بیانات رهبر انقلاب اسلامی در بازه زمانی ۱۳۶۸ تا ۱۴۰۲ مشخص گردید که از دریچه نگاه ایشان، اسلام و مردم به مثابه ۲ عنصر اصلی حیات جمهوری اسلامی ایران از بیشتری درجه اهمیت در قبال کلان مفهوم عدالت برخوردار هستند و همچنین کلان مفهوم عدالت نیز خود در ۱۶ مقوله کلان قابل تقسیم‌بندی است که به ترتیب بیشترین درجه اهمیت و تکرار واژگان عدالت‌محور در هر حوزه مفهومی عبارتند از: عدالت در برنامه‌ریزی و مدیریتی، عدالت و پیشرفت، عدالت بین‌المللی، عدالت رفتاری، عدالت اخلاقی، عدالت و استقلال، عدالت علمی، عدالت اقتصادی، عدالت اجتماعی، عدالت معنوی، عدالت توزیعی، عدالت در کرامت، عدالت قانونی، عدالت امنیتی و در پایان عدالت و آزادی.

همچنین ایشان ضمن ارائه تعاریف مرتبط با هر بُعد از ابعاد عدالت، اقدام به ارائه راهکارها و توصیه‌هایی در جهت تحقق عدالت در جامعه ارائه نمودند که این راهکارها در قالب ۵ بخش مقوله‌بندی گردیدند که عبارتند از عدالت اقتصادی، عدالت اجتماعی، عدالت سیاسی و بین‌المللی، عدالت آموزشی و همچنین عدالت قضائی. توجه به این نکته ضرورت دارد که در طرح نظریه و پس از آن برنامه‌ریزی برای اجرا، متفکر باید اشراف کامل به وضعیت موجود جامعه و نظام سیاسی داشته باشد، واقف به مسائل و مشکلات بوده، جامعه آرمانی را توصیف نماید و راه‌حل و راهکارهایی را در

جهت تحقق وضعیت مطلوب ارائه نماید. آیت‌الله خامنه‌ای در مقام رهبر انقلاب و جمهوری اسلامی از یک سو با توجه به آرمان انقلاب اسلامی برای تحقق عدالت در جامعه کوشیده‌اند به لحاظ نظری و منطبق با دین مبین اسلام عدالت و ابعاد آن را تبیین و مشخص نمایند و از سوی دیگر در مقام یک رهبر سیاسی تلاش کرده‌اند تا با بررسی وضعیت موجود و ارائه راهکارهای اجرایی و عملیاتی نظام سیاسی را به سوی این هدف عالی راهنمایی و هدایت نمایند.

فهرست منابع:

اخوان کاظمی، بهرام (۱۳۸۱)، عدالت در نظام سیاسی اسلام، تهران: مؤسسه فرهنگی دانش و اندیشه معاصر
 امام خمینی (۱۳۷۷)، شرح حدیث جنود عقل و جهل، موسسه تنظیم و نشر آثار امام خمینی (س)
 امام خمینی، سید روح‌الله، نرم افزار صحیفه امام، نرم افزار کامپیوتری مرکز تحقیقات کامپیوتری علوم انسانی، نسخه ۳

ایازی، سید علی نقی، ایازی، محمدعلی (۱۴۰۱)، «کاربرد روش‌های کیفی در مطالعات قرآنی: مطالعه موردی موانع عدالت اجتماعی در قرآن (مبتنی بر نظریه زمینه‌ای)»، فصلنامه تحقیقات علوم قرآن و حدیث دانشگاه الزهراء (س)، ۱۹(۳)، ۱-۲۸، ۱۴۰۱

آقائی مزرعه شاهی، محمدتقی (۱۳۹۸)، الگوی نظری مفهوم عدالت در اندیشه سیاسی حضرت آیت‌الله خامنه‌ای، اولین همایش بین‌المللی گام دوم انقلاب: الگوی نظام انقلابی تمدن‌ساز، کتابچه مجموعه مقالات

آیت‌الله خامنه‌ای، سیدعلی (۱۳۶۸-۱۴۰۰)، مجموعه سخنرانی‌ها و بیانات رهبر انقلاب اسلامی، قابل

دسترس در <https://farsi.khamenei.ir/speech>

باقری، محمدحسن، نبی زاده، بابک، سعادت‌مندی، علیرضا (۱۴۰۲)، «تحلیل محتوای بیانات امام‌خامنه‌ای (مدظله‌العالی) در حوزه استقلال و آزادی، فصلنامه مطالعات الگوی پیشرفت

اسلامی ایرانی، ۱۱(۱)، ۲۳۱-۲۵۱

بحارالأنوار، جلد ۷۸، کتابخانه احادیث شیعه، قابل دسترسی در

<https://www.hadithlib.com/hadithtxts/view/200979>

تکلی، همیلا (۱۳۹۶)، پژوهش‌های مدیریت ورزشی دانشگاه تهران: تحلیل محتوا، مجله علم‌سنجی

کاسپین، ۴(۱)، ۴۵-۵۱

جعفری نژاد، مسعود، بهمت، شعیب (۱۳۹۶)، «جایگاه عدالت در الگوی اسلامی - ایرانی پیشرفت و الگوی لیبرالی توسعه با تأکید بر آراء امام‌خامنه‌ای مدظله»، دوفصلنامه پژوهش‌های سیاست اسلامی، ۵(۱۱)، ۱۳۷-۱۶۱

رضایی، جعفر، علی حسینی، علی، امام‌جمعه‌زاده، سید جواد، آقاسینی، علیرضا (۱۴۰۰)، «تحلیلی مقایسه‌ای عدالت اجتماعی در عملکرد دولت سازندگی و دولت عدالت‌محور»، ماهنامه جامعه‌شناسی سیاسی ایران، ۴(۳)، ۱۷۶-۱۹۵

شاکری، عباس، مؤمنی، فرشاد، علیزاده، امیرخادم، مخزن موسوی، سیدهادی (۱۳۹۸)، «درآمدی بر شاخص ترکیبی عدالت اقتصادی با رویکردی اسلامی»، فصلنامه اقتصاد اسلامی، ۱۹(۷۴)، ۳۳-۵۳
صادقی، الهه، موحدی، سمانه (۱۴۰۲)، «مبانی و شاخص‌های دولت اسلامی از منظر آیت‌الله خامنه‌ای»، فصلنامه دولت‌پژوهی، ۹(۳۳)، ۱۹۵-۲۲۲

صناعی، فریناز، سهرابی، طهمورث (۱۳۹۶)، «اقتصاد مقاومتی ضرورت تحقق عدالت اجتماعی از منظر مدیریت اسلامی»، فصلنامه پژوهش در آموزش زبان و ادبیات فارسی، ۳(۷)، ۳۲-۴۱
فتاحی‌زاده، فتحیه، بابازاده، حمیده (۱۳۹۷)، «تحقیق در اسناد و متن حدیث (جف القلم بما هو کائن) با روش تحلیل محتوا»، دوفصلنامه حدیث‌پژوهی، ۱۰(۱۹)، ۱۷۳-۲۰۶

فرپور خمایی، رضا، بخشایش اردستانی، احمد، ابطحی، سیدمصطفی (۱۴۰۰)، «عدالت بین‌المللی از منظر اندیشه سیاسی جان راولز»، فصلنامه پژوهش‌های روابط بین‌الملل، ۱۱(۴)، ۲۱۵-۲۳۷
قرآن کریم

منادی، مرتضی (۱۳۸۵)، «روش تحقیق محتوای متن گفتاری و نوشتاری در علوم رفتاری و اجتماعی»، نشریه روش‌شناسی علوم انسانی، ۱۲(۴۸)، ۱۹-۲۷

نهج البلاغه، ترجمه و شرح حکمت ۷۰: افراط و تفریط، نشانه جهل، مؤسسه تحقیقات و نشر معارف
اهل البیت (ع)، قابل دسترسی در

<https://ahlolbait.com/content/16903/%D8%AA%D8%B1%D8%AC%D9%85%D9%87-%D9%88-%D8%B4%D8%B1%D8%AD-%D8%AD%DA%A9%D9%85%D8%AA-70-%D9%86%D9%87%D8%AC-%D8%A7%D9%84%D8%A8%D9%84%D8%A7%D8%BA%D9%87-%D8%A7%D9%81%D8%B1%D8%A7%D8%B7-%D9%88-%D8%AA%D9%81%D8%B1%DB%8C%D8%B7%D8%8C-%D9%86%D8%B4%D8%A7%D9%86%D9%87>

- %D8%AC%D9%87%D9%84
- Aghai Fareh Shahi, Mohammad Taqi (2018), The theoretical model of the concept of justice in the political thought of Ayatollah Khamenei, The first international conference on the second step of the revolution: The model of the revolutionary civilization-building system, a collection of essays(In persian)
- Akhwan Kazemi, Bahram (1381), Justice in the Islamic political system, Tehran: Cultural Institute of Contemporary Knowledge and Thought .
(In persian)
- Alavipour, S. M. (2019). From “Understading” to “Explanation”:Thomas Spragens’ Understanding Political Theory. University Textbooks; Research and Writting, 22(43), 1-20.
- Alonso, Sonia, volkens, Andrea, gomez, braulio (۲۰۱۲), Content – analyzing Political Texts. A Quantitative Approach.
<http://www.Cis.es/publicaciones/cm/>
- Ayatollah Khamenei, Seyed Ali (1368-140), collection of speeches and statements of the leader of the Islamic Revolution, available at <https://farsi.khamenei.ir/speech>(In persian)
- Ayazi, Seyyed Ali Naqi, Ayazi, Mohammad Ali(1401), "Using qualitative methods in Quranic studies: a case study of obstacles to social justice in the Quran (based on contextual theory)", Al-Zahra University Qur'an and Hadith Research Quarterly, 19 3), 1-28, 1401(In persian)
- Bader. Ralf M. (2013), Robert Nozick, London: Bloomsbury Academic.
- Bagheri, Mohammad Hassan, Nabizadeh, Babak, Saadatmandi, Alireza(1402), "Analysis of the content of Imam Khamenei's statements (Madazla Al-Ali) in the field of independence and freedom", Iranian Islamic Development Model Studies Quarterly, 11(1), 231-251(In persian)
- Bihar al-Anwar, Volume 78, Shia Hadith Library, available at <https://www.hadithlib.com/hadithtxts/view/200979>(In persian)
- Colorado State University (2014), Content Analysis.
<http://writing.colostate.edu/guides/guide.cfm?guideid=۶۱>
- E.Ethridge, Marcus, (2002), The political research experience, publisher M.E Sharp. New York
- Farpour Khammami, Reza, Bakshaish Ardestani, Ahmed, Abtahi, Seyed Mostafi (1400), "International Justice from the Perspective of John

- Rawls' Political Thought", International Relations Research Quarterly, 11(4), 215-237(In persian)
- Farpour Khammami, Reza, Bakshaish Ardestani, Ahmed, Abtahi, Seyed Mostafi (1400), "International Justice from the Perspective of John Rawls' Political Thought", International Relations Research Quarterly, 11(4), 215-237(In persian)
- Fatahizadeh, Fethiyeh, Babazadeh, Hamidah (2017), "Research on Hadith documents and text (Jaf al-Qalam Bama Ho Kaen) using the method of content analysis", Hadith Research Journal, 10(19), 173-206(In persian)
- Imam Khomeini (1377), Commentary on the Hadith of the Soldiers of Wisdom and Ignorance, Imam Khomeini (PBUH) Editing and Publishing Institute(In persian)
- Imam Khomeini, Seyyed Ruhollah, Imam's book software, Human Sciences Computer Research Center computer software, version 3(In persian)
- Jafarinejad, Masoud, Behmat, Shoaib(2016), "The place of justice in the Islamic-Iranian model of progress and the liberal model of development with an emphasis on the opinions of Imam Khamenei Madzaleh", two-quarter journal of Islamic Policy Research, 5(11), 137-161(In persian)
- M. Catanzaro (1988), Using qualitative analytical techniques, Nursing: research theory and practice, The CV Mosby Company, St.Louis
- Manadi, Morteza (2015), "The method of researching the content of spoken and written text in behavioral and social sciences", Journal of Humanities Methodology, 12(48), 19-27(In persian)
- Nahj al-Balagha, translation and description of wisdom 70: excesses and excesses, the sign of ignorance, Ahl al-Bayt (AS) Research and Publication Institute, available at <https://ahlolbait.com/content/16903/%D8%AA%D8%B1%D8%AC%D9%85%D9%87-%D9%88-%D8%B4%D8%B1%D8%AD-%D8%AD%DA%A9%D9%85%D8%AA-70-%D9%86%D9%87%D8%AC-%D8%A7%D9%84%D8%A8%D9%84%D8%A7%D8%BA%D9%87-%D8%A7%D9%81%D8%B1%D8%A7%D8%B7-%D9%88-%D8%AA%D9%81%D8%B1%DB%8C%D8%B7%D8%8C-%D9%86%D8%B4%D8%A7%D9%86%D9%87-%D8%AC%D9%87%D9%84>(In persian)
- Nozick, R., & Nagel, T. (1974). Anarchy, state, and utopia (Vol. 5038).

- New York: Basic books.
- P. Burnard (1991), A method of analysing interview transcripts in qualitative research, *Nurse Education Today*, No11, 461-466
- Rawls. John (2005). *Political Liberalism*, New York: Columbia University Press.
- Rezaei, Jafar, Ali Hosseini, Ali, Imam Jumezadeh, Seyed Javad, Agha Hosseini, Alireza (1400), "A comparative analysis of social justice in the performance of constructive government and justice-oriented government", *Iranian Political Sociology Monthly*, 4(3), 176-195(In persian)
- Sadeghi, Elaha, Mohadi, Samaneh (1402), "The foundations and indicators of the Islamic state from the perspective of Ayatollah Khamenei", *State Studies Quarterly*, 9(33), 195-222(In persian)
- Sana'i, Farinaz, Sohrabi, Tahmourth (2016), "Resistance economy and the necessity of realizing social justice from the perspective of Islamic management", *Research Quarterly in Persian Language and Literature Education*, 3(7), 32-41(In persian)
- Sen, A. (2009). *The idea of justice*. London: Penguin Books.
- Shakri, Abbas, Momeni, Farshad, Alizadeh, Amirkhadem, Mousavi Reservoir, Seyedhadi (2018), "Income on the Composite Index of Economic Justice with an Islamic Approach", *Islamic Economics Quarterly*, 19(74), 33-5(In persian)
- Tekli, Hamila (2016), "Sports Management Researches of Tehran University: Content Analysis", *Caspian Scientific Journal*, 4(1), 45-51(In persian)
- The Holy Quran(In persian)